

CHAKOTEN

DANSK MILITÆRHISTORISK SELSKAB

INDHOLD I DETTE NR.

Side 1
Nogle oplysninger om artil-
lerisystem 1834. Del 1
af O. Andersen

Side 6
Napoléons silhouet - Et uni-
formologisk studie.
af Ivan M.C.S. Elsmark

Side 11
Oberstløjnant Nordentofts
arkiv - en militærhistorisk
guldgrube.
af major O.A. Hedegaard

Side 14
En sjælden dansk distinktion.
af Bert Hansen

Side 15
Danske infanteriuniformer
1699-1712. Del 1
af T. Snorrason

Side 22
Festungsmuseum Reuenthal
af Claudius Christiansen

Side 24
Danske krigsspilsfigurer fra
1848 og 1864.
af Mads Kofoed

Side 25
Chakot-udstilling åbnet med
salut.
af Gorm Christiansen

Side 26
Siden Sidst.

Side 27
Nyheder

Side 28
Mødeliste

Tillæg til dette nr:
Indholdsfortegnelse for
Chakoten de sidste 20
år.

Kurfürst Max II. Emanuel von Bayern.

VOR NÆSTE LEGETØJSAUKTION AFHOLDES

6. -7. MAJ 1997

Eftersyn 4. - 5. maj 1997

Ønsker De effekter indleveret til vor auktion,
kontakt venligst Anders Krogh i vor Lyngby afdeling.
Vurdering foretages gratis, både hjemme hos Dem samt
efter aftale i vores forretning.

BOYE'S AUKTIONER

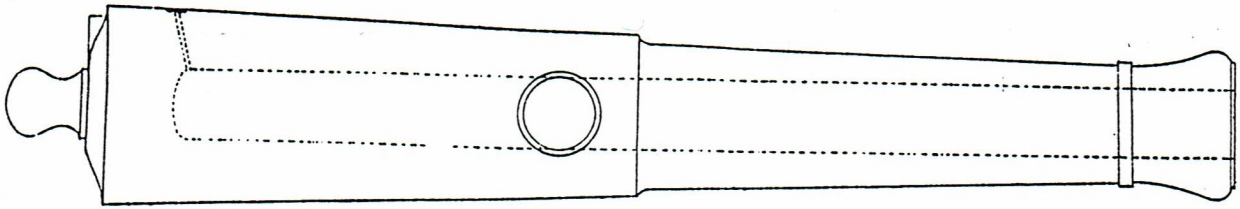
VESTERBROGADE 196
1800 FREDERIKSBERG C
TELEFON 3121-2526

JERNBANEPLADSEN 3
2800 LYNGBY
TELEFON 4587-4555
TELEFAX 4587-4637

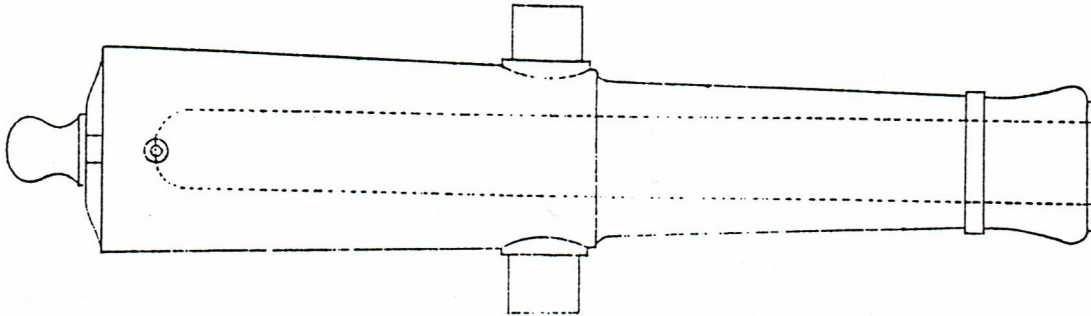
ALGADE 64
4000 ROSKILDE
TELEFON 4632-4555

PETER ROSE PUBLIC RELATIONS
SURREY GU9 8JH ENGLAND
TEL. (0252) 715054
FAX. (0252) 73619

6te fuldgods 17 C. l. Jernkanon. $\frac{1}{2}$

12te Jerngranatkanon. $\frac{1}{2}$

Tegninger fra C.C. Lundbye, "Ledetraad i Artillerie og Vaabenlære", Kjøbenhavn 1839. (Fig. 3).

NOGLE OPLYSNINGER OM ARTILLERISYSTEM 1834 (1.del)

af O. Andersen

Der kunne nævnes mange gode grunde til at beskæftige sig med det artilleri, som i datiden benævntes "Det nye System". Det betegnede nemlig højdepunktet for og afslutningen på det glatløbende forlade-artilleri.

Skytset udgjorde hovedbevæbningen i vore to slesvigske krige, og man kan den dag i dag træffe på systemets kanoner og mortérer næsten overalt i Danmark. De står som prydvåben på de militære etablissementer, som museumsgenstande og som håndgribelige vidnesbyrd på en række af vore valpladser nord og syd for den dansk-tyske grænse. Og der skydes da også med piecerne ved forskellige, officielle lejligheder!

Skytssystemet var engelsk inspireret, dansk udviklet og fremstillet i Sverige; nemlig af godt støbejern på fabrikkerne Aaker, Finspong og Stafsjø.

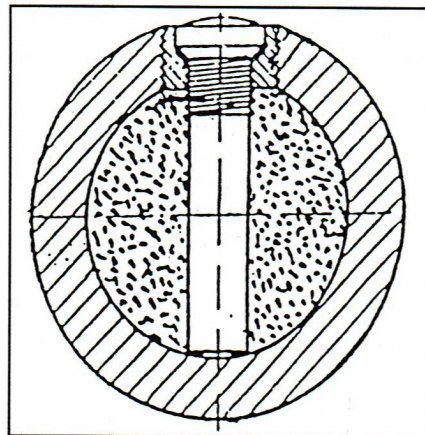
Fra de ældste tider har man inddelt skyts i 3 grupper:

Kanoner, som skød i flade baner.

Haubitzer, som skød i halvkrumme baner.

Mortérer, som afgang ilden i stærkt krumme baner.

Med artillerisystem 1834, der var udtænkt af J.S. Fibiger, indførte man en helt ny piecetype; nemlig granatkanonen. Da skytset udvikledes til de eksisterende ammunitionstyper, vil jeg - lidt utraditionelt - indlede med at beskrive disse.

Rundgranat til glatløbet artilleri (Fig. 1)

Den lodrette cylinder midt i granaten er brandrøret. Det var fremstillet af ahorntræ og indeholdt en hårdt presset sats af langsomt brændende krudt. Satsen blev antændt i skudafgangen, når den brændende krudtgas fra drivladningen slog uden om granaten bagfra. Satsen brændte med en hastighed af en tomme (25,4 mm) på 4 sekunder.

Ved at afskære eller bore huller i brandrøret kunne man forkorte brændtiden til den aktuelle flyvetid. Det kaldtes at tempére granaten. Når "tidsrørets" brændtid udløb, eksploderede projektilet.

Granaterne eksploderede i 20 - 27 sprængstykker, hvoraf 4-7 var uvirksomme. Virkningsområdene var: for 12 pounds granat 250 m, for 24 pounds granat 375 m og for 84 pounds granat 450 m.

24 og 84 pounds granater kunne også afskydes fra mortérer af tilsvarende kaliber.

tionelt - indlede med at beskrive disse.

Fuldkugle

Dette var et massivt støbejernsprojektil, som med sin levende kraft skulle knuse, vælte eller ødelægge såvel faste som levende mål. Kuglen var samtidig målestok for datidens kalibersystem, idet dette blev angivet ved vægten af netop den massive kugle, målt i pund, ca. 500 gram.

I 1834-systemet talte man om 6, 12, 24, 36, 84 og 168 pounds piecer. I vore dage ville man kalde det 90, 120, 150, 180, 230 og 290 mm skyts.

Da udskydningen af den massive og tunge jernkugle krævede en krudtladning, der svarede til en fjerdedel af projektilvægten, kunne dette projektil fortrinsvis kun afgives fra skyts med lange løb, tykke rørvægge og under forholdsvis små elevationer.

Det skyts kaldtes kuglekanoner.

Granat

Denne var et hult jernprojektil, der ved hjælp af et brandrør fik en sprængladning af sortkrudt til at eksplodere i eller over målområdet.

Virningen opnåedes altså ved udvikling af tryk og udkastning af sprængstykker.

Granaten var selvsagt lettere end den massive kugle og krævede derfor kun

en drivladning, der svarede til en ottendedel af vægten. Til f.eks. en 12 pounds granat 500 gram krudt. En 12 pounds granat vejede 8 pund = ca. 4 kg.

Derfor kunne de nyindførte granatkanoner forsynes med kortere løb, tyndere rørvægge og anvende højere elevationer. Der kunne derfor opnås skudvidder, der oversteg kuglekanonernes.

Skytssystemet var udviklet så genialt, at piecerne - rent vægtmæssigt - hørte parvis sammen. F.eks. vejede røret til en 6 pounds kuglekanon tilnærmelsesvis det samme som røret på en 12 pounds granatkanon; nemlig henholdsvis 390 og 397 kg. Det betød, at de to kanoner kunne anvende samme skytsunderlag, affutage eller lavet. Det medførte også den lykkelige effekt, at der krævedes det samme antal heste til at trække de to kanontyper, nemlig 6 stk.

Granatkanonen var oprindelig udviklet i begyndelsen af 1800-tallet af den franske general Henri Joseph Paixhans (1783-1854). Røret var længere end den tids haubitzer, og man kaldte også den nye type for bombekanon¹.

Brandgranat

Denne var også bygget op over en hul støbejernsskal, men i stedet for brandrør og sprængladning var skallen forsynet med 5 brandhuller og en brandbar sats.

Den antændtes - som ved almindelige granater - i skudafgangen.

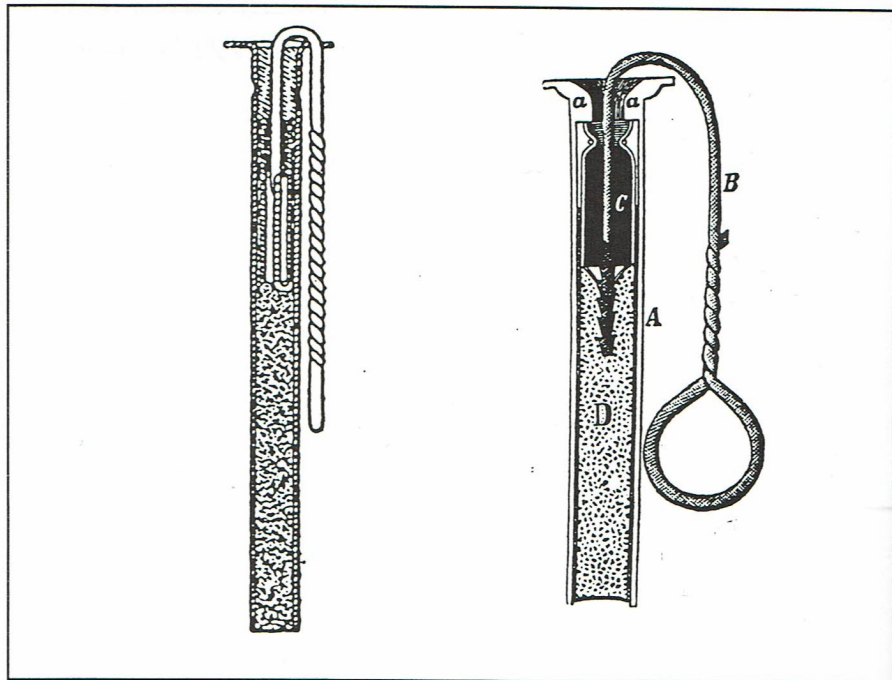
Kartæske²

Denne, ofte fejlagtigt benævnt kardæskens³, var artilleristernes bedste våben mod angribende infanterikolonner/skyttekæder og mod angreb fra rytteri.

Lidt om skytskonstruktionen

I modsætning til tidligere typer var "Det Nye System" uhyre funktionelt opbygget - uden løvefødder og gesvejsninger.

På fig.3 ses, at godstykkelsen, dvs. dimensioneringen var nøje afstemt efter

Fænggrøstyper fra perioden. De var af friktionstypen, i dag ville de kaldes rivtændere. Røret til venstre er dansk og til højre tysk. (Kilder: "Salmonsens Konv. Leksikon", København 1920 og "Handbuch der Waffenlehre für Offiziere aller Waffen", Berlin 1904.

projektiltypen. Således benævntes f.eks. 6 pounds kanonens rørvæg, målt ved fænghullet, som fuldgods. Det betød, at rørvæggen var én kaliber tyk = 90 mm. Længden på løbet var 17 kalibre = 17 x 90 mm = 153 cm.

En 12 pounds granatkanon havde en rørtykkelse på $\frac{3}{4}$ kaliber og en rørlængde på 12 x kaliberet: 12 x 120 = 144 cm.

Med denne simple regneregul i bagehovedet kan læserne herefter nøjagtigt identificere en hvilken som helst kanontype i 1834-systemet.

Druen - bagtil på kanonen - var beregnet til anbringelse af stropper eller andre bærearordninger, når man, som det hed den gang - skulle "manipulere" med skytset.

Tappene, der fastholdt røret til skytsunderlaget, var normalt også én kaliber tykke. Under affyring overførtes rekylbevægelsen til affutagen. Var denne en felt-

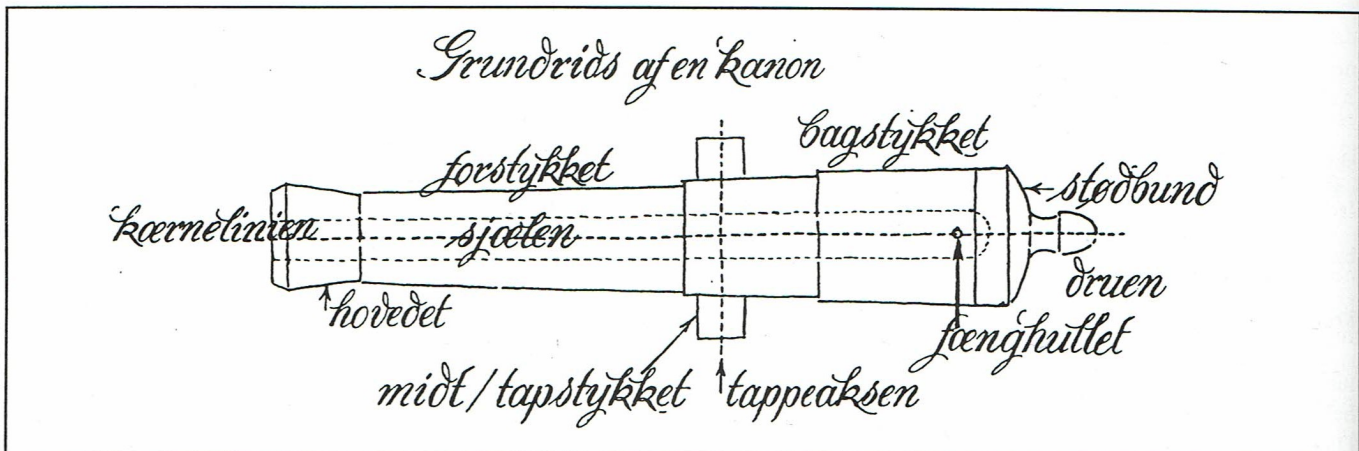
eller belejringsaffutage med store hjul, udgjorde bevægelsen bagud et "spring eller hop" på mellem 5 og 8 meter, afhængigt af kaliber og anvendt elevation⁴.

Fænghullet på bagstykket var en særdeles vigtig komponent på piecer. Her placeredes fængrøret, som antændte drivladningen. Røret var udformet som en friktionstænder (se tegninger).

Måtte man - hvilket var artilleristens mareridt - efterlade en kanon til fjenden, kunne man midlertidigt gøre den ubrugelig ved fornagling. Det vil sige, at man hamrede et særligt søm ned i fænghullet. Brækkede man så fornaglingssømmet af, forestod der et for fjenden tidsrøvende borearbejde, før der igen kunne anbringes et fængrør - og dermed skydes på ny.

Betjening af skytset

Denne blev forestået af en kanonkommandør og 6 konstabler. Besætningen

Lidt våbenlære på en forladekanon. Mange af benævnelserne bruges stadigvæk (Kilde: Varde Artillerimuseum. U.år.).

havde nøje beskrevne og afgrænsede funktioner, og det var muligt med feltskyts at afgive 2 skud pr. minut.

Først og fremmest skulle røret visi-

ført på plads med en sætter, og endelig projektilet, der evt. skulle tempéres⁵, se Fig. 1.

Dernæst skulle piecen rettes, det vil

fra fængrøret antændte krudtet.

Dernæst befaledes rør på, og et fæng-rør sættes på plads. I fængrøret fastgjordes aftræktersnoren - og på kommandoen "Fyr !" blev der trukket af.

Kvikke kanonkommandører fandt under krigen 1864 ud af, at man kunne spare trækket i aftræktersnoren ved at udføre et skarpt hug med sabelklingen ned langs kanonrøret. Det gav samme virkning som trækket i snoren - og ikke mindst så så det jo ganske fikst ud !

I skudafgangen kastedes fængrøret ud af fænghullet, hvilket kunne sære mand-skabet eller udgøre en fare for brand i lukkede rum, f.eks. under dæk på orlogsskibene.

Det er meget markant, at ved skydning med forladeskyts kommer ild og røg ud af fænghullet.

Organisation

Skyts, mandskab og heste var organiseret i batterier, hvori som nævnt indgik såvel kugle- som granatkanoner.

Normalt havde et batteri 8 piecer. F.eks. seks 6 punds kuglekanoner og to 12 punds granatkanoner. Eller to 24 punds granat- og seks 12 punds kuglekanoner.

Altså en meget smidig og bredt anvendelig ordning. Hvis det ønskedes, kunne batteriet splittes op i delinger à 2 piecer. Dette skete ofte som følge af det sønderjyske stærkt indskårne og med hegn bevoksede terræn, der under Treårskrigen kæmpedes i.

Det ovenfor beskrevne gælder for feltartilleriet. De tungere piecer var organiseret i fæstnings- og belejringsartilleriet, og omfattede den 24 punds og 17 kalibre lange kuglekanon og de lette og tunge 84 punds granatkanoner. De sidstnævnte havde rørlængder på 230 og 322 cm.

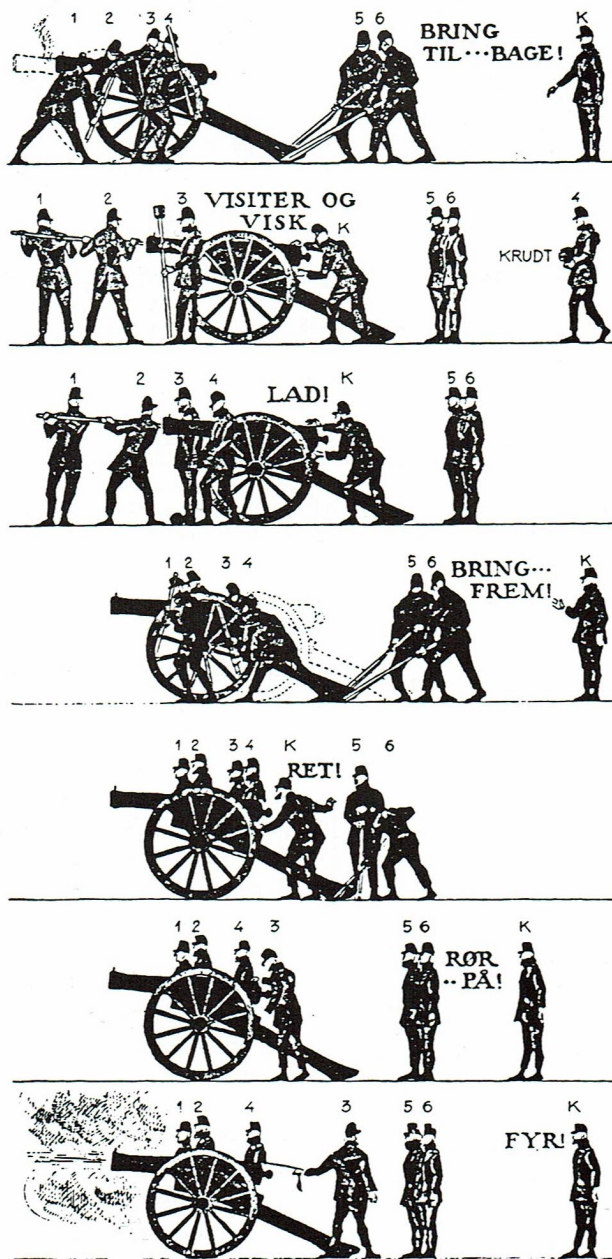
36 og 168 punds kanonerne hørte til kystbefæstningen, dog blev den 36 punds kanon anvendt på Dybbøl i 1864.

Foranstaltninger til forøgelse af skudhastigheden

Som nævnt var det retningen af skytset - som følge af rekyl - der tog tiden.

Ved feltskytset havde man derfor indført nogle procedurer ved klargøring af ammunitionen. Således var drivladning og projektil på 6 og 12 punds skytset koblet sammen ved hjælp af et såkaldt spejl af træ. For at sikre sig at brandrøret på granaten altid vendte frem mod munden, satte man granaten på en tovkrans - og det samme kunne ske med brandgranaterne.

Ved de tungere piecer indførtes ladning og projektil stykkevis - de såkaldte delte ladninger.

Kanonbetjening. Tegningen er fra "Glud og Kanonerne, System 1834" af Emil Wigelsen-Bruun. Krigshistorisk Tidsskrift nr. 2, 1984.

téres og viskes. Det vil sige, at man med en viskestok med børste, dyppet i vand, skulle sikre sig, at der ikke i røret befandt sig uforbrændte (glødende) dele af drivladningen fra det forrige skud.

Under viskningen holdt en konstabel en finger påsat en fingertut over fænghullet for at udelukke, at der blev trukket luft ind i røret herfra, således at eventuelle gløder ikke blev næret. Samtidig hindrede det, at der skubbedes urenheder op i fænghullet under viskning.

Ladningsposen eller kardusen blev

sige indstilles i side og højde.

Indstillingen skete ved, at man med håndspager førte affutagens bagende - svansen - til den ønskede side. Højdestillingen indlagdes på opsatsen (det bagerste sigtemiddel) og kunne eventuelt reguleres ved en højdestillingsskrue. Den sad på lavetten under bagstykket på kanonen.

Så skulle der prikkes hul på ladningsposen. Det skete ved, at man førte en forkobret rømmenål ned gennem fænghullet. Herved blotlagdes drivladningen, så man kunne være sikker på, at ildstrålen

Man skulle være særligt omhyggelig, når der skulle skydes med kartæsker. De havde nemlig en vægt, der ikke sjældent oversteg den massive kugles.

Der var følgelig særlige drivladninger til henholdsvis kartæsker til kugle og granatkanoner.

Det har været nævnt, at granaternes brandrør skulle vende frem mod munden, når de indførtes forfra i løbet. Vendte f.eks. brandrøret ud mod løbets side, kunne man ikke være sikker på, at den brændende krudtgas fra drivladningen antændte røret.

Vendte det ind mod drivladningen, risikeredes det, at røret blev slået ind i granaten. Den kunne så eksplodere i løbet eller i bedste fald blive skudt ud - uden at den fungerede "ovre hos fjenden".

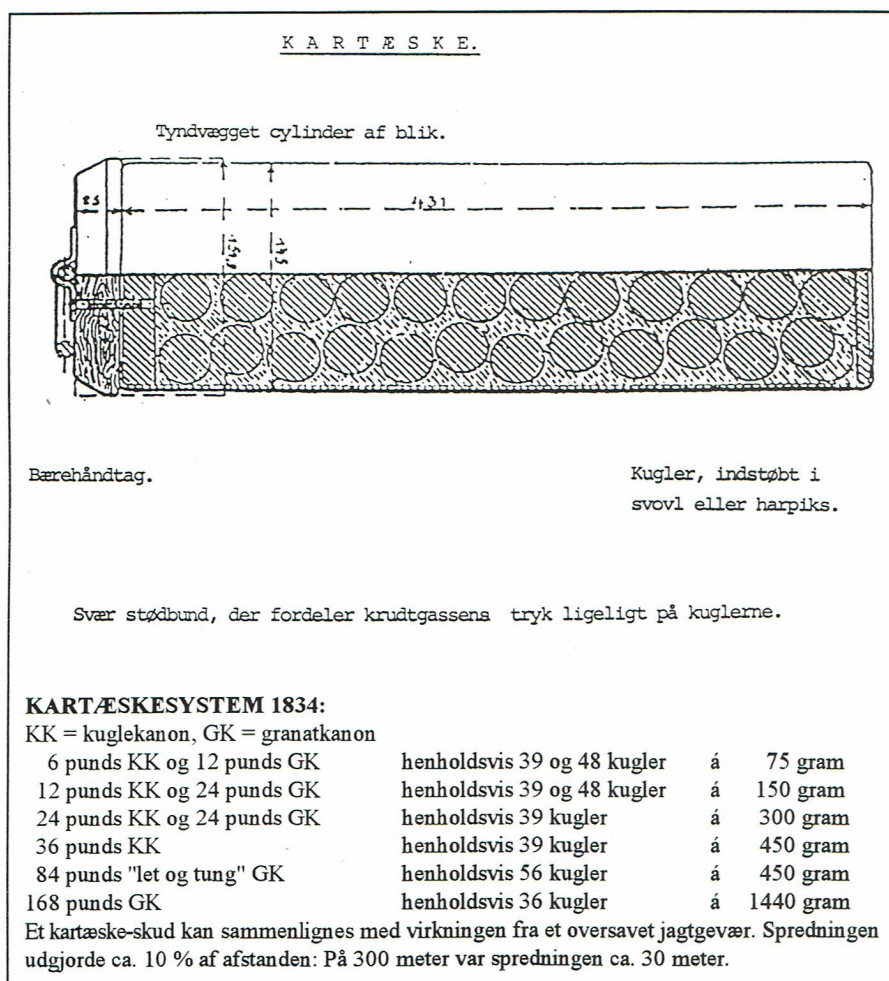
Våbenvirkning

Af de viste tabeller kan læses piecernes maksimale rækkevidder.

Skytsets Art	Gods Kaliber	Længde Kaliber	Vægt kg	Antal	Støbeaar	Støbested	Max. Skudvidde m
6 $\mathbb{W}$ s (9 cm) Kuglekanon	$\frac{1}{1}$	17	395	194	1834-47	Åker	1255
12 $\mathbb{W}$ s (12 cm) Granatkanon	$\frac{3}{4}$	12	394	64	1834-46	Åker	1883
12 $\mathbb{W}$ s (12 cm) Kuglekanon	$\frac{1}{1}$	17	781	147	1834-51	Åker	1569
24 $\mathbb{W}$ s (15 cm) Granatkanon	$\frac{3}{4}$	12	802	127	1834-51	Stafsio	2197
24 $\mathbb{W}$ s (15 cm) Kuglekanon	$\frac{6}{5}$	17	2209	126	1840 50	Åker og Stafsio	1569
84 $\mathbb{W}$ s (23 cm) let Granatkanon	$\frac{7}{10}$	10	2216	130	1840-50	Finspong	3138
36 $\mathbb{W}$ s (17 cm) Kuglekanon	$\frac{5}{4}$	18	3907	36	1844-45	Finspong	1569
84 $\mathbb{W}$ s (23 cm) svær Granatkanon	$\frac{9}{10}$	14	4254	147	1835-52	Finspong og Stafsio	3766
168 $\mathbb{W}$ s (29 cm) Granatkanon	$\frac{3}{4}$	11	5228	19	1846	Stafsio	1883
24 $\mathbb{W}$ s (15 cm) Haandmorter			203	82	1841-42 og 1850	Åker og Carlshütte	942
84 $\mathbb{W}$ s (23 cm) Morter		4	688	12	1841-42	Åker	1883
168 $\mathbb{W}$ s (29 cm) Morter		3,55	1067	38	1841 og 1864	Åker og Finspong	1883
15 Tommers (38 cm) Morter		2	881	12	1841	Åker	

Tilsammen støbt i 1834-64: 1134 Piecer

Oversigt over Skytssystemet af 1834. Bemærk, at langt de fleste af piecerne - rent vægtmæssigt hører parvis sammen. Ved hjælp af tabellen og fig. 1 kan man hurtigt identificere piecetyperne "i felten". (Kilder: Tøjhusmuseets bøger om 1848-1850 og 1864 krigene.)

Kartæske

Bestod af en tyndvægget cylinder af blik med en svær stødbund, der fordelte krudtgassens tryk ligeligt på kuglerne. For enden et bærehåndtag. Kuglerne var indstøbt i svovl eller harpiks. Et kartæskeskud kan sammenlignes med virkningen fra et oversavet jagtgevær. Kuglernes antal varierede mellem 39 og 56, og deres enkeltvægt mellem 75 til 1440 gram, alt efter hvilken slags piecetype det drejede sig om.

Imidlertid må det siges, at den effektive skudafstand var væsentlig mindre end angivet. Med en kuglekanon kunne man forvente en rimelig træfning ude på ca. 12 - 1400 meter.

For at udnytte den rasérende skudbane bedst muligt, skød man ofte rikochétskud, det vil sige, at kuglen "slår smut" i lange flade buer. Herved kunne skudvidden øges betydeligt.

Ved skydning "i fuld flugt" og med kanoner med 18 kalibres rørlængde og med en drivladning på $\frac{1}{2}$ projektilvægt, vil en 6 pounds kugle på 320 og 640 meters afstand kunne gennemslå henholdsvis 39 og 28 mand, såfremt de står lige bag hinanden⁶. Dette kunne forekomme, når man rykkede frem i bataljonskolonne.

Skydeforsøg mod udtjente heste (det var før Dyrenes Beskyttelse !) synes at godtgøre, at én hest skulle svare til to mand.

Kartæskekuglerne var vægtmæssigt afpasset kalibrerne således, at der kunne uskadeliggøres personel ud på 450 - 600 meter, afhængigt af antallet og størrelsen af kuglerne. Spredningen var ca. 10% af afstanden, det vil sige at man på 400 meter regnede med en spredning (og træfning) på 40 meter pr. kanon⁷.

Med granater opnåedes den bedste virkning, såfremt sprængningen fandt sted lige bag ved eller over målet. Det gjaldt da kun om at bestemme afstanden rigtigt og tempére granaterne i overensstemmelse dermed.

I kampens hede skete det ikke

sjældent, at man "glemte" at overskære eller bore i brandrøret, hvorfor granaten først eksploderede, når brændtiden - ofte 12 sekunder - var udløbet. Så rullede granaten efter nedslaget blot videre på jorden, og man kunne relativt let unddrage sig sprængstykkevirkningen.

Såfremt granaten ramte et hårdt mål med brandrøret forrest, kunne det slås ind i granatlegemet ved anslaget og virke som øjebliksrør. Det vil sige at projektilet sprang i anslaget.

Noter

1. Bombe- eller granatkanonen var en lang, glatløbet kanon, der i begyndelsen af 1800-tallet blev konstrueret af general Paixhans. Piecen var fortrinsvis beregnet til at udskyde rundgranater (bomber) på store afstande og i relativt flade baner. I starten var kanonen fortrinsvis opstillet på kystforter og blev anvendt af marineartilleriet på grund af sin gode virkning mod orlogsskibe af træ. Indførtes senere -

som følge af skudvidden og den præcise træfning - også i landartilleriet.

2. Kartæske, oprindeligt fra italiensk: cartoccio (beholder), senere tysk: Kartätsche, projektil til skyts bestående af en beholder, canister, hvilket iøvrigt er en af de engelske betegnelser - se tillige case shot. Beholderen var fyldt med jern-, bly- eller zinkkugler. Må ikke forveksles med granatkartæsk (shrapnel).

3. Kardæsk, børste til uldredning - afledt af karte. Senere også anvendt om at strigle heste og en hårbørste (uden håndtag) til herrer.

4. Rekylvirkningen - kraften - er oplyst af oberstløjtnant H. Jäger, fra organisationen "Interfest and Fortress Study Group" i brev til forfatteren af 25.9.1996. Se tillige "The iron guns of Willard Park", Naval Historical Center, Washington 1991. Her anføres p. 39 "An 18-pounder gun, for example, might jump back as far as 18 feet, depending upon the power of the load it was firing".

5. Tempéring, ordet har intet med temperatur - "varme" - at gøre, men henviser til "tid", fra det latinske tempus.

6. Tallene nævnes i Chakoten 1972/1, i en artikel af O. Hasselager: "Karreen i Kamp." Se tillige: John Keegan "The Face of Battle - a study of Agincourt, Waterloo & Somme". Vintage Books. New York 1977, p. 160: "In the neighbouring square a round shot killed or wounded 17 .... We had three companies almost shot to pieces .... one shot killed or wounded twenty-five of 4th. COY, ... another of the same kind killed poor capt. Fisher, and eighteen .... another killed or wounded twenty-three!" Alle skildringerne er fra Waterloo.

7. En god beskrivelse af forladeartilleriets virkemåde findes i G. Ortenburgs: "Waffe und Waffengebrauch im Zeitalter der Einigungskriege", i serien Heerwesen der Neuzeit, Abt. IV. Bernhard & Graefe Verlag, Koblenz 1990.

Vor udstilling "Krig & Kærlighed" er

åben fra weekenden 3. - 4. maj 1997

og til den 30. september 1997.

Åbningstider:

alle dage kl. 10 - 17,

Mandag lukket!

Hermed kørselsanvisning til Museet.

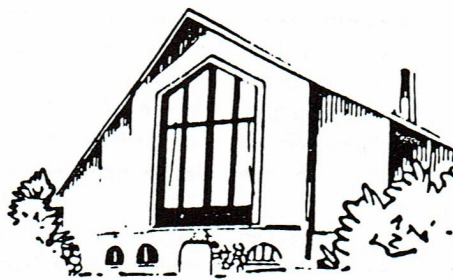
Der er en dejlig restaurant i kælderen.

NB! Chakotens medlemmer har gratis adgang - mod forevisning af denne annonce eller hele bladet.

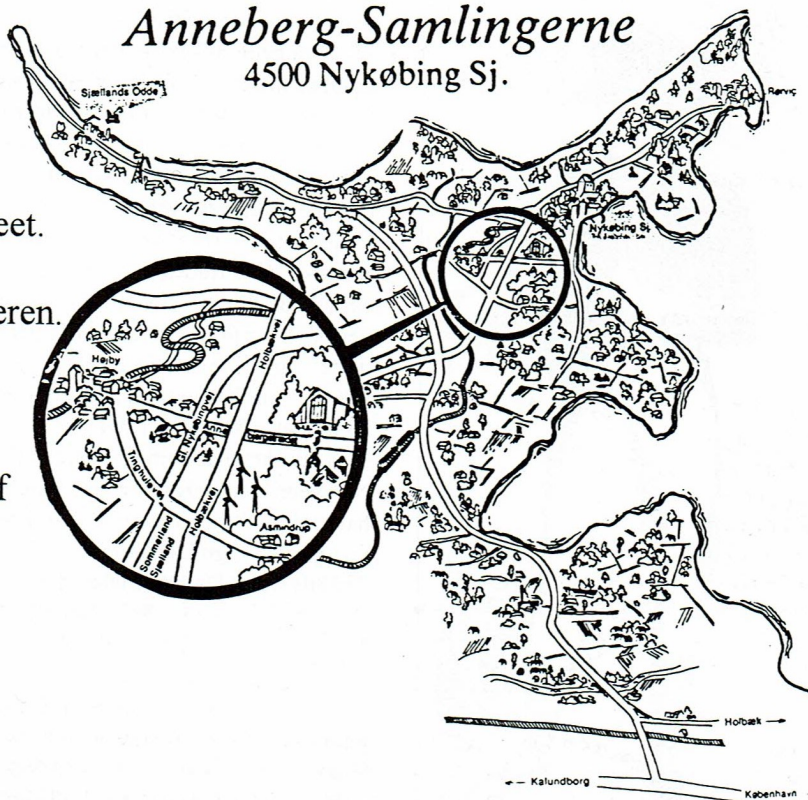
Anneberg-Samlingerne

Tlf.: 53 41 01 51

Fax: 59 93 01 51

Anneberg-Samlingerne
4500 Nykøbing Sj.

NAPOLÉONS SILHOUET - ET UNIFORMOLOGISK STUDIE

af Ivan M.C.S. Elsmark

"Jeg så kejseren gennemblødt og snavset som en puddel. Hans ridefrakke var lige så tilsløet som dens naturlige grå farve. Hans hat var gennemblødt som en svamp og faldt ned på uniformskraven; denne hat havde ikke længere nogen form. Det er sandelig beundringsværdigt at se en majestæt, som ikke skåner sig selv mere end den yngste af sine tambourer". Således fortæller et øjenvidne, Jean Louis Sabon fra felttoget i 1805¹. Soldaterne, som så ham passere i galop under felttogene, omtalte ham som "La redingote grise" (den grå ridefrakke). Napoleons tilstedeværelse indgav dem selvtillid og kraft til at overkomme strabadserne.

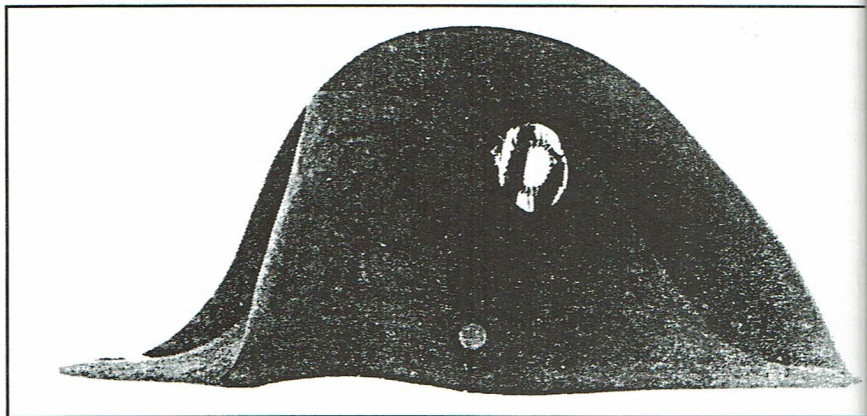
Skygebilledet af hatten og frakken blev allerede for samtiden et symbol. Det er også en del af legenden om kejserdømmets storhedstid, og det er derfor særligt interessant at studere de uniformologiske detaljer af *silhouetten*.

"Napoleon var altid enkelt påklædt. Han bar ikke andet end gardegrenaderenes og gardejægerens uniformskjole, blå eller grøn, og en trekantet hat uden fjer. Når han var til hest, og især under felttog, havde han en grå ridefrakke på", skriver Chaptal i sine erindringer, og lignende beskrivelser findes i mange andre samtidige memoirer².

I det følgende vil hatten og ridefrakken gøres til genstand for en nærmere

undersøgelse, baseret på skriftlige vidnesbyrd, ikonografiske gengivelser og muesumsgenstande.

Dette fremgår også af malerierne Couder og Ingres af førstekonsulen. D. kejserlige garderobe omtaler i inve-

(ill. 2) Napoleons hat båret ved Eylau, 1807 (Musée de l'Armée, Paris).

Napoleons trekantede hatte

Napoleon var karriereofficer, og uniformen var hans foretrukne påklædning, fra han som tiårig blev optaget på militærskolen i Brienne. Denne uniform var enkel: blå kjole med røde rabatter, krave og ærmeopslag, hvide opslag på kjolen. Blå vest og benklæder og en enkel sort trekantet hat med krampe og en hvid knap. En tilsvarende hat bar han også i 1785 som sekondløjtnant ved artilleriregimentet La Fère³. Der er stor lighed mellem disse hatte og den lille, sorte kastorhat, som senere blev kejserens daglige hovedbeklædning.

Som general bar Bonaparte en større, guldbræmmed hat med kokarde, smykket med en fjerbusk i trikolorens farver. Der var ikke nogen reglementeret hattetype, men mere typiske hatte ses på Gros' og Horace Vernets malerier fra Arcole, Phillippoteaux' fra Rivoli, og Lejeunes fra Aboukir. Der findes i vor tid ingen hatte, som har tilhørt Bonaparte fra denne periode⁴, og iøvrigt er meget få generals-hatte fra revolutionstiden bevaret. Brunon⁵ nævner general Ritays fra 1798 og to andre fra 1803-1804.

I de første år som førstekonsul synes Napoleon at have båret en lav, langtrukket hat med guldbræmme og en stor kokarde, fastgjort i en guldkrampe, hvis man kan dømme efter Davids maleri fra 1801 af overgangen ved St. Bernardpasset, Lejeunes af Slaget ved Marengo og samtidige populære stik.

Til den prægtige røde uniform med guldrækkeri som førstekonsul, havde han hatte - med kokarde, egeløvsbrodering i guldråd, både udvendigt og indvendigt på bræmmen - som bagtil var noget højere.

tarlisten fra 1811 tre sådanne hatte, men de synes at være gået tabt⁶.

Fra omkring 1802 begyndte Bonaparte at bruge den bekendte sorte, lavkastorhat, betegnet som "à la française" uden anden pynt end kokarden, som ses f.eks. på Isabey's maleri fra 1803 af førstekonsulen foran Malmaison (se ill. 1).

Den lille sorte trekantede hat med kokarde som eneste udsmykning bærer Napoleon de sidste år som førstekonsul som kejsler, og til sidst på St. Helena. Det er så berømt, at den er blevet til et symbol. De hatte, der endnu findes, opbevares med veneration i Frankrig, og det er således muligt at studere dem i alle detaljer.

I dag eksisterer stadig henved to autentiske hatte, hvoraf de seks findes på Musée de l'Armée i Paris. Nogle er forbundet med historiske begivenheder, f.eks. Slaget ved Eylau, 1807⁷ (se ill. 2) fra felttoget i 1812 (begge i Musée de l'Armée) og St. Helena, 1815-21 (Musée Napoléon Ier, Fontainebleau) (se ill. 3).

Napoleons hatte var fremstillet af Poupart i Paris⁸, og kostede først 48 Frs. senere 60 Frs. hvorfra blev fratrukket 12 Frs. rabat. Hatten var sort og med et grønt silkefor, som ofte blev fornyet. Størrelsen varierede mellem 24-26 cm i højden og 44-47 cm i længden. Efter inventarreglementet skulle der anskaffes fire hatte hvert år, og disse skulle holde tre år; alt i alt en bestand af 12 hatte. Men dette antal var sjældent tilstede, idet kejseren ofte mistede hatte under sine rejser, eller de blev ødelagt af det dårlige vejr under felttogene. På St. Helena havde han fire hatte tilbage.

(ill. 1) Bonaparte i 1803. Maleri af Isabey.

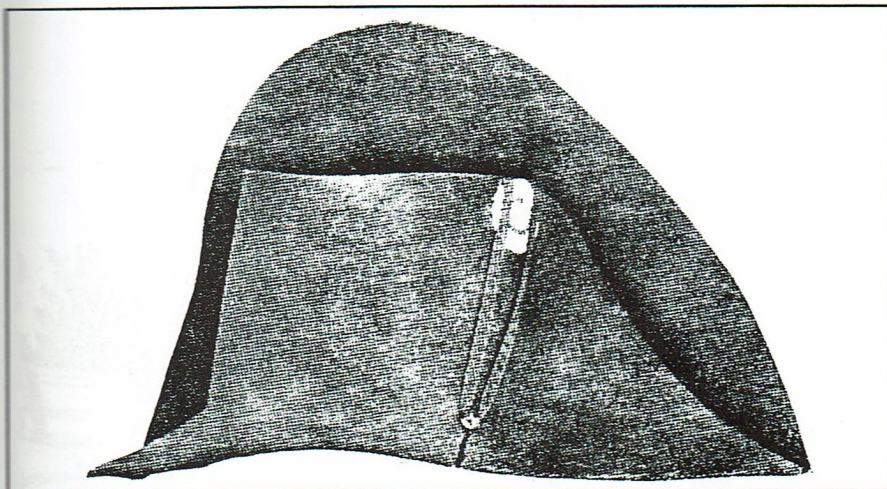
Napoleons forbrug af hatte var betydeligt større end reglementet antyder⁹. Det er anslået, at han har haft omkring 120 hatte gennem årene. F.eks. i perioden 5. juni 1806 til 11. december 1807 blev der anskaffet 11 nye hatte fra Poupert.

helt hvid), pålagt cirkler i blå og rødt. Farverne blev således regnet fra centrum: hvidt, blå, hvidt, rødt, hvidt. Den mere almindelige type var hvid i centrum, blå og rød. Endelig skal nævnes den specielle kokarde båret på Elba. Den var rød i

især under vinterfelttoget i Rusland. Løjtnant Chevalier Faber du Faur, Veretschagin og andre har gengivet disse i samtidige tegninger (se ill. 5).

Ved kroningen i 1804 samt ved andre statsceremonier bar Napoleon en rund, fjerprydet filthat (à la Henri IV) med guldbroderier. To sådanne er omtalt i inventarlisten fra 1811. Den ene ansattes til 660 Frs. og den anden med påsatte diamanter til 365.000 Frs. Det store kroningsornat bestod af en hermelinekappe og en laurbærkrans af guld, sammensat af 44 store og 12 mindre guldblade. Den var fremstillet af guldsmeden Biennais til en pris af 8.000 Frs. Et af guldblade er opbevaret på Château de Fontainebleau, hvor man også kan se maleriet af Napoleon i kroningsdragten, udført af Francois Gérard.

Som ung og fattig general synes Napoleon ikke at have taget meget hensyn til sin påklædning. Han bar således ofte en blanding af militær og civil påklædning, hvor iblandt også indgik en rund, høj borgerlig hat. Madame d'Abantès fortæller, at han i 1795 bar "en dårlig rund hat, presset ned over øjnene"¹³. Han sagde senere på St. Helena: "Efter at jeg var vendt tilbage fra Rastadt til Paris (december 1797) bar jeg altid skødefrakke og en rund hat"¹⁴. Også de første år som konsul finder vi ham med rund hat, ridefrakke og sabel¹⁵!

(ill. 3) Napoleons hat fra St. Helena (Musée Napoléon Ier, Fontainebleau).

Hattens længde, fra de yderste spidser, var mellem 45 og 49 cm. Højden foran var ca. 14,5 og 15,5 cm; bagpå ca. 20 til 24 cm. Den indvendige hattestørrelse var ca. 56-58 cm. Over årene synes hatten at være blevet noget højere bagtil - måske en modesag! Således var hatten fra 1807 ca. 145 mm høj foran og 203 mm bagtil; den fra 1812 henholdsvis 155 og 235 mm.

Som eneste pynt på hatten var der påsat en krampe af sort silkebånd, V-formet, med en lille træknop overtrukket med sort hestehårslug. Fastholdt af krampen var den trikolorefarvede kokarde, ca. 41 mm i diameter.

De tidligste kokarder var af en type, som var almindelig under revolutionen: hvid bund (kongedømmets kokarde var

centrum, udenom en større hvid cirkel med tre gyldne bier (se ill. 4).

Napoleon bar altid hatten på tværs (*en bataille*), medens en mere almindelig skik var at bære trekantede hatte på langs (*en colonne*). Der er flere beskrivelser af Napoleons hat i samtidige erindringer. Baron Fain, kejserens sekretær, skriver således: "Hans hat var altid den samme, lille trekantet, yderst enkel og sammenfaldet, nærmest som en slidt hat; det var den eneste del af hans påklædning, som havde en vis originalitet"¹⁰.

Denne lille hat (*petit chapeau*) bar Napoleon til stadighed, på hovedet, under armen eller i venstre hånd. Han holdt den i spidsen, og svang den under samtaler. Ofte beholdt han den på ved bordet; men når han tog den af, lagde han den på gulvet på sin højre side¹¹.

Hatten var yderst upraktisk i dårligt vejr, og faldt sammen i regn, så den opslåede skygge foran og bagtil faldt ned i ansigtet. Men den var et kendemærke for soldaterne. Dens udsøgte enkelthed passede sammen med uniformen og den grå ridefrakke og skilte ham ud fra hans omgivelsers farvestrålende uniformer.

Kejserens hovedbeklædninger

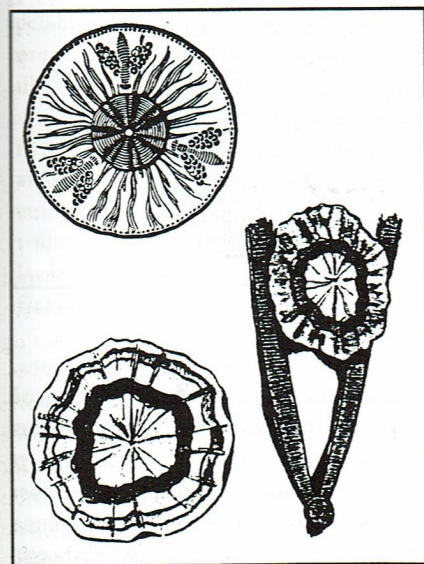
Til rejsebrug havde Napoleon velourhuer i forskellige farver. Nogle var grønne, andre blå eller røde; var guldbroderede og garneret med odderskind eller zobel. Fem sådanne huer er omtalt i inventarlisten fra 1811, med et notat fra 1814 at de var "gået tabt i Rusland"¹². Desuden havde Napoleon huer af pelsværk, som f.eks. da han besøgte slagmarken ved Eylau og

(ill. 5) Napoleon under tilbagetoget fra Moskva. Maleri af Veretschagin.

Som kejser ejede han borgerlige hatte, som han synes mest at have brugt, når han ville færdes inkognito i Paris, f.eks. til maskeballer. Inventarlisten omtaler 1811 tre runde hatte, hvoraf én havde et guldspænde.

Der findes en morsom tegning udført af en engelsk officer, som viser Napoleon i sin have på St. Helena iført en rund hat

(ill. 4) De to forskellige modeller af kokarder, samt kokarden fra Elba. Diameter ca. 41 mm.

med en enorm skygge (se ill. 7). Som hans helbred på øen forringedes anlagde han ofte en mere uformel påklædning, således nævnes han iklædt en blomstret slåbrok, grønne tøfler og et rødt tørklæde om hovedet. En lignende dragt ses i Karl August van Steubens maleri fra denne periode.

Efter Napoleons død i eksil i 1821 arvede general Bertrand en stråhat, som senere er blevet brugt af Horace Vernet som model, da han malede *Napoleon på St. Helena*. Denne hat havde en indvendig størrelse på 57 cm.

Napoleons frakker

"Når vejret var koldt, eller hvis det regnede, iførte han sig over uniformen en lille ridefrakke, som var grå", skriver baron Fain i sine erindringer¹⁶.

Napoleons berømte ridefrakke (*redingote*, som han også kaldte *capote*), var strengt taget ikke et militært beklædningsstykke (se ill. 6). Den havde ingen militære mærker af nogen art, og er opført i hoffets inventarliste under artikel 4 "borgerligt tøj". Dog mindede den meget i snit om officerskappen, som blev båret i perioden under kongedømmet. Mme d'Abrantès siger også, at han under revolutionen bar en grå ridefrakke til sit borgerlige tøj¹⁷.

I 1811 havde Napoleon seks ridefrakker, og efter reglementet anskaffedes to nye om året, de skulle holde tre år. Den ene frakke skulle være grå, den anden blå eller grøn. Hofskrædderen, Chevalier, beregnede 180 Frs. for de farvede frakker, og 190 Frs. for de grå. Hans efterfølger, Lejeune, fakturerede 178 Frs., hvoraf 145 Frs. for 2 1/2 alen gråt klæde fra Louviers¹⁸. Frakken var silkeforet med lommer af uldstof, dobbeltradede med seks større knapper på hver side, to mindre knapper ved ærmeopslagene, to hofteknapper og to ved de vandret afskårne lommer. Knapperne var overtrukket med enten gråt stof eller silke. Målene var 122-125 cm i højden og ca. 65 cm i uniform med epauletter. (Det skal her påpeges, at Napoleons højde var 1,68 m, hvilket på det tidspunkt var normalt for en middelstor mand.) Under felttog førte hans mameluk Roustan frakken fastspændt foran på sadlen, således at den altid var til rådighed¹⁹.

På St. Helena havde Napoleon to grå og en grøn ridefrakke. Disse er opbevaret på museer i Frankrig: en grå på Musée de l'Armée i Paris og en grå og en blå på Musée de Napoleon Ier, Château de Fontainebleau.

Den legendariske grå ridefrakke findes gengivet utallige gange i malerier og stik.

Der har været en debat, hvorvidt sådanne afbildninger hører til eftertidens Napoleonsdyrkelse, som det gengives på

farve er ikke meget synlig, når den er dækket af en grå ridefrakke uden udsmykning. Men det var sådan soldaterne

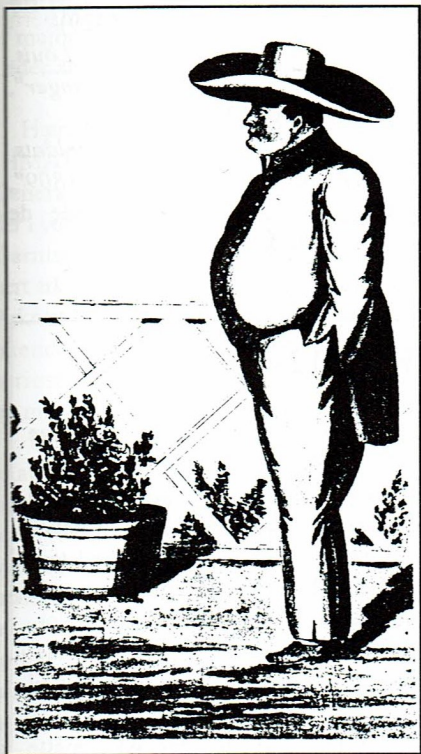

(ill. 6) Napoleons grå ridefrakke (Musée Napoléon Ier, Fontainebleau).

billeder af Charlet, Raffet, Horace Vernet, Lami, Meissonnier og Detaille, for blot at nævne nogle af de kendteste eksempler. En nærmere undersøgelse af *samtidige* malerier synes imidlertid ikke at understøtte denne teori²⁰. Ganske vist har officielle billeder en naturlig tendens til at fremhæve hovedpersonen, og uniformens

og folket så Napoleon ved parader, på rejser og under felttog. Også tidens kunstnere har forstået dette, og et betydeligt antal samtidige billeder viser ham med ridefrakke, f.eks. Lejeune (Austerlitz), Debret (Abensberg), Meynier (på øen Lobau), Gautherot (tale til storarméen 1805) og Faber du Faur

(Moskva).

(ill. 7) Napoleon i eksil på St. Helena. Efter tegning af en engelsk officer 1820.

Andre frakker og pelse

En af vanskelighederne ved studiet af Napoleons frakker er de forskelligartede betegnelser, der forekommer i inventarlistene og beskrivelser, f.eks. "redingote", "capot", "manteau" og "pelisse"²¹.

Vi finder f.eks. ridefrakker med pelsfor eller med opslag af pelsværk. Inventarlisten fra 1811 anfører en grøn velourfrakke med mårpels og guldsnorer. Det er muligvis en sådan man ser på maleriet fra slaget ved Eylau af Lejeune. Faber du Faur og Veretschagin (Weretshagin) viser ham med en stor pelshue og tilsvarende hue slået ned over ørene under tilbagetoget fra Rusland (se ill. 5).

Den saksiske major Odeleben, omtaler i 1813 en blå frakke, som kejseren havde anskaffet sig: "Einen blauen, modischen, einfachen *Matin* hatte er sich in Dresden während des Waffenstillstands machen lassen". Men hvad en *Matin* er for en art frakke, forbliver uklart²².

Hvilke frakker Bonaparte har båret som general, er svært at fastslå. Foruden den grå ridefrakke, har han formodentlig haft en blå generalsfrakke med gulbroderinger.

Under felttoget i Egypten bar han efter sigende undertiden en mamelukkappe. I alle tilfælde er en sådan omtalt i inventarlisten fra 1811 med angivelsen "skarlagernød, med gulbroderinger".

Den gik iøvrigt tabt under Ruslandsfelttoget.

Som førstekonsul havde Bonaparte en stor mørkeblå frakke med guldbroderet krave. Denne bar han i slaget ved Marengo, og den fulgte ham resten af livet igennem. Han brugte den under felttogene til at svøbe sig ind i, når han frøs eller ville hvile i det fri. Den er omtalt i inventarlisten 1811 som "en stor frakke af blå klæde, til lejrbrug"; i 1821 som "blå frakke med guldbroderet krave (Marengo)", samt i Napoleons testamente "en blå frakke, den som jeg bar ved Marengo", i arv til sin søn, kongen af Rom²³.

Ved kroningen og senere statsfunktioner bar Napoleon frakker i purpurfarvet velour med guld- og sølvbroderinger. En lignende, men i grønt velour, blev brugt i 1805 ved kroningen til konge af Italien. Denne frakke eksisterer endnu i Musée de Napoléon Ier, Château de Fontainebleau. Også en frakke og en ærmeløs kappe fra brylluppet med Marie-Louise i 1810 findes opbevaret på samme museum. Endelig skal omtales kroningskappen i

havde et langt slæb, som man kan se f.eks. på Gérard's, Ingres' og Lefèvres malerier af kejseren.

Eftermålet

Den 5. maj 1821 afgik Napoleon ved døden på St. Helena. Kejserens feltseng blev opstillet i dagligstuen i Longwood House, og et alter oprejst op mod den tilstødende væg. Liget blev iført den grønne gardejægeruniform med Æreslegionens bånd, og den trekantede hat. Ved benene lagdes frakken fra Marengo. De to grå ridekapper gik i arv til kongen af Rom og general Montholon; den grønne til broderen Joseph. De resterende tre hatte gik til kongen af Rom, Montholon og kammertjeneren Marchand²⁴.

Som André Maurois har påpeget²⁵, er "for de franske, kejserens sarkofag i Invalidekirken i Paris et valfartssted", og hvert år den 5. maj afholdes her en ceremoni i mindet om hans dødsdag. På kisten lægges kården han bar ved Austerlitz, hatten fra Eylau og den grå ridefrakke fra St. Helena (formodentlig

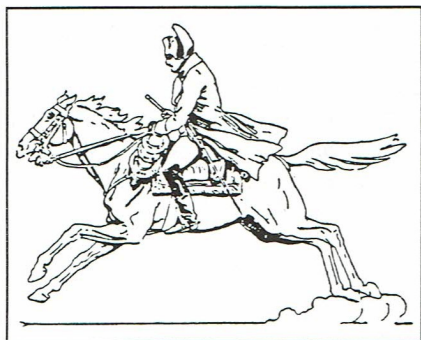
Napoleons karakteristiske silhouet. Tegning af V. Huen efter Meissonniers maleri.

rød velour, med hermelinbesætning, guldbroderier og guldbier. Denne kappe

den samme som han bar ved Waterloo). Thi Frankrig har mange mindesmærker

om nationens store sønner, men inget er mere berømt og højere skattet end Napoléons enkle trekantede hat og grå ridefrakke.

Silhouetten af kejseren står stadig så klar, som den stod for to hundrede år siden.

Napoleon. 30 mm flad figur graveret for Firma A. Ochel, Kiel.

Noter

1. Sabon, p.29.
2. Chaptal, p. 337-338.
3. Iøvrigt var uniformen ikke mere forskellig fra den han havde båret på militærskolen, end den (se f.eks. L. Rousselots planche i "Napoléon". Paris 1969), af sparsomlighedsgrunde, kunne omsys af skolens skrædder. De væsentligste forskelle var, at kjolen fik røde skødeopslag og sekondløjtnantepauletter. Se også "Carnet de la Sabretache". Paris. Januar 1879 og Schmidt, Karl: "Napoléons barndom og ungdom". Odense, 1928, p.56.
4. Garderobeinventarlisten fra 1811 omtaler imidlertid "to generalshatte med guldbrodering". Den kendte Napoleonsforsker, Frédéric Masson, beklager vanskeligheden ved at fastslå hattenes form i denne periode. Se også Masson, p.306-309.
5. Brunon, R. og J.: "Bonaparte et son Armée après Marengo", Salon-de-Provence, u.å. p.8.
6. Masson, p.306-309.
7. Det var denne hat, som Napoleon gav til Gros for at udføre maleriet fra slaget ved Eylau. Willing, p.11; Bucquoy, p.16.
8. Poupard, fra 1808 Poupard et Cie., 1811 Poupard et Delaunay - fournisseur de l'Empereur, Paris. Hatten, der idag er i Musée de Sens, blev i 1815 givet til Poupard for at blive repareret, efter den havde mistet sin form på grund af regn. Fra 1813 var der også en anden leverandør, hattenageren Maneglier.
9. Baseret på reglementet angiver Masson 50 hatte, men antallet var i virkeligheden meget større, ca. 120, som anslået af Willing, p.11.
10. Fain, p.7.

11. Masson, p.105-106; Ali (Louis-Etienne Saint Denis): "Souvenirs du mameluck Ali sur l'empereur Napoléon". Paris, 1926, p.26.

12. Masson, p.314.

13. Abrantès, p.24.

14. Bertrand, p.300. Napoleon tilføjede, at han på den tid "næppe havde gjort en god figur". Se også Abrantès, p.24-25.

15. I 1799 inspicerede Napoléon veteranerne "iført rund hat og grå ridefrakke", som det gengives fra en samtidig rapport citeret i "La Sabretache", Nr. 310, 1926.

16. Fain, p.7.

17. Abrantès, p.39.

18. Masson, p.317-319; "Fontainebleau", p.48-49; Willing, p.11.; Constant, Vol 1, p.78.

19. Fain, p.244-245. Se også "Chakoten", Nr. 3, 1992, p.19.

20. Le Passepoil: "Les portraits de Napoléon". 1921. (Kaptajn Botte og E.L. Bucquoy var blandt de første, som rejste dette spørgsmål.)

21. Ridefrakke, kappe, overfrakke, pelsfrakke, etc.

22. Bucquoy, p.24.

23. Masson, p.311-312.

24. Schmidt, Karl: "Napoleon på St.Helena". Odense, 1922, p.247; "Fontainebleau", p.48-49; Willing, p.11.

25. Maurois, André, "Napoléon". Paris 1964, p.142.

Bibliografi

Artiklen bygger hovedsagligt på kildemateriale i museer og nedenfor angivne publikationer. Bøger, der kun lejlighedsvis er citerede, findes omtalt under noter med fuldstændige bibliografiske angivelser.

d'Abrantès, Madame L. Junet, ducesse: "Mémoires". Paris 1958.

Bertrand, Général: "Cahiers de Saint-Hélène". Journal 1818-1819. Paris 1959.

Brunon, Jean et Raoul: "Carle Vernet - La Grande Armée de 1812", Serie 1 à 8. Marseille, u.å. (1959-1965).

Bucquoy, E.L.: "Les Uniformes du Premier Empire - La Maison de l'Empereur", (Réédition). Paris, 1977.

Chaptal, J.A.: "Mes Souvenirs sur Napoléon". Paris 1893.

Constant, Louis; Premier valet de chambre de l'Empereur: "Mémoires", Vol. 1-2. Paris 1969.

Fain, A.J.F.: "Premier secrétaire du cabinet de l'Empereur", 4ème édition. Paris 1909.

Fontainebleau, Château de., Musée de Napoléon Ier. "Napoléon et la famille impériale 1804-15". Paris 1986.

Masson, Frédéric: "Napoléon chez lui. La journée de l'Empereur aux Tuileries". Edition définitive, Paris, u.å. (1929).

Sabon, J.L.: "Mémoires du Petit Louis. Soldats suisses au service étranger", (Vol. 3). Genève 1910.

Willing, Paul: "Napoléon et ses soldats. L'apogée de la gloire 1804-1809", Collections historiques du Musée de l'Armée. Paris 1986.

Karl 12s uniformer

Lars-Eric Höglunds meget udførlige lille mesterværk "Den Karolinska Arméns uniformer under Stora Nordiska Kriget" (se artikel i Chakoten 51. årgang 1996 Nr.1) med tegninger af bl.a Søren Henriksen om de svenske uniformer under Store Nordiske Krig, er udover en udvidet svensk 2.udgave nu også oversat til engelsk.

Således får de, der ikke måtte forstå svensk, en mulighed for at få rettet op på mange af de fejl og misforståelser, som man stadig ser gengivet, når der kritikløst skrives af efter ældre tryksager af forskellig kvalitet, og hvor forfatteren ikke har egentlig indsigt i emnet.

På Höglund forstås, at ikke mange danske har investeret i værket på svensk - heller ikke blandt Chakotens medlemmer - og det er en skam, for initiativet og ikke mindst indholdet er godt nok, men det er nok svært at sælge sådanne privattryk pr. postordre med de priser, der nu en gang er på porto og pengeoverførsler.

Måske en af Chakotens annoncører burde overveje at tage et parti af værket hjem i svensk og/eller engelsk udgave, specielt da de samtidige danske infanteriuniformer vil blive behandlet i vort blad over den nærmeste periode, og kavaleriet forhåbentlig i 1998.

Pris: 150 sv.kr. plus porto 18 sv.kr. i Norden.

For at undgå de høje veksel- og overførselsgebyrer oplyser Höglund, at man meget gerne modtager modværdien som kontanter i fremmed valuta.

Bogen bestilles gennem:

Acedia Press

Box 5269

S-650 05 Karlstad

Sverige

OBERSTLØJTNANT NORDENTOFTS ARKIV

- en militærhistorisk guldgrube

af major O.A. Hedegaard,

Leder af Hærens Militærhistoriske Arkiv

I Hærens Militærhistoriske Arbejder (HMA), oprindelig oprettet 1867 som Generalstabens krigshistoriske Arbejder, der i vore dage er element i Det Kongelige Garnisonsbibliotek, findes et stort, militært arkiv, der fylder adskillige reolmeter. Arkivet må betegnes som en guldgrube af ukendt og uudnyttet viden for alle, der seriøst beskæftiger sig med dansk krigs- og militærhistorie.

Det omfattende arkiv, der er alt for lidt kendt og brugt af historikere, officerer og kadetter m.fl., har en bemærkelsesværdig forhistorie, og de mange årtiers intense arbejde af to af hærens betydeligste militærhistorikere med at samle og efterlade denne perle af kildemateriale til efterverdenen er nok en af redøgørelse værd.

De tre officerer, som hæren kan takke for at eje det værdifulde arkiv, er kaptajn K.C. Rockstroh (1860-1942), oberst-løjtnant J. Nordentoft (1891-1951) og - i nogen grad - generalløjtnant, dr. phil.h.c. A.P.Tuxen (1859-1929). Som en spinkel indføring i arkivets historie og indhold tjener nedenstående biografiske oplysninger om de to først nævnte officerer.

Kaptajn af fodfolket K.C. Rockstroh er en af dansk militærhistories mest produktive og blandt faghistorikere anerkendte skikkelser. Rockstroh var født 1860 i Nykøbing Mors som søn af en indvandret, tysk håndværker, der tidligt faldt fra. Sønnen måtte klare sig selv og blev boghandlermedhjælper. 1880 indkaldtes han som rekrut ved fodfolket, og herefter gik vejen over sekondløjtnantskolen og officersskolens yngste klasse. 1887 blev han premierløjtnant.

Meget tidligt under sin karriere kom han under påvirkning af den kendte militærhistoriker og forfatter C.Th. Sørensen (1824-1914), som han nærmest forgødede. Dette venskab førte til, at han i 1895 skrev sin første bog *"Et dansk Korps Historie 1701-1709, i Kejserslig*

tjeneste i Italien og Ungarn". 1907 udgav han *"Fortællinger af 2.Bataillions historie 1657-1907"* og *"Kongens Livjægerkorps 1807"*. Derpå fulgte en række artikler om Knud Ulfeldt, Christian IV's hvervede hær, vendepunktet i Skånske Krig, Frederik IV's godspolitik, Den store landbokommission m.fl. foruden et stort antal biografier i Dansk Biografisk Haandleksikon.

Kaptajn K.C. Rockstroh (1860-1942). Her iført enradet uniform for officerer af fodfolket model 1910 med gradstegn på ærmene efter fransk model. Disse gradstegn afløstes 1916 af et stjernesystem. - Foto fra ca. 1914 i Hærens Militærhistoriske Arbejders billedsamling.

Han nåede frem til graden kaptajn, og efter at være faldet for aldersgrænsen, kom han ind i Hærens Arkiv, hvis chef han var i tiden 1921-30, og hvor militærhistorikeren generalløjtnant A.P. Tuxen, tidligere hærchef, fik særdeles meget med ham at gøre. 1919-1926 fulgte hans mest betydningsfulde hovedværk *"Udviklingen af den nationale Hær i*

Tiden 1614-1808", bd.I-III, der er uundværligt for forståelsen af såvel hærens forhold som landbefolkningens kår i to århundreder. 1928 udgav han *"General de Mezas krigsdagbøger 1849-51"* og 1930 *"General de Meza og Dannevirkes Rømning"*. Han var som forsker nærmest myreflittig og gennemgik et enormt arkivmateriale i Rigsarkivet. Alt, hvad han fandt af interesse, ikke alene til øjeblikkelig brug, men også til senere arbejde, noterede han ned på små sedler. Når han kom hjem, renskrev han dem på større sedler til opbevaring i sit store kartotek, men uden at ordne notaterne efter indhold. Herved blev det desværre umuligt for andre end ham selv at finde frem til de enkelte notater.

Da militærhistorikeren oberstløjtnant Jens Johansen (1873-1950) i sin tid udarbejdede sine bøger *"4.Division i Nørrejylland"* og *"Hæren ved Dannevirke 1864"*, havde han som medarbejder benyttet oberstløjtnant J. Nordentoft, og det faldt derfor naturligt, at det blev ham, der - efter at stillingen som leder af Generalstabens krigshistoriske Arbejder havde været ubesat fra 1944 til 1946 overtog denne post og i 1952 tillige blev hærarkivar.

Nordentoft var født i Haslev som søn af en apoteker. Han blev student fra Herlufsholm og tilbragte således sin ungdom i de egne, hvor beretningerne om Svend Poulsen og hans gønger endnu var levende. Det måtte derfor forekomme naturligt, at han søgte til arkiverne, da han kom til København, og derved blev han tidligt påvirket af

Rockstroh og Jens Johansen. Han indkaldtes som rekrut ved fodfolket 1911 og gennemgik Hærens Officersskole 1912-1912. 1914-1917 gjorde han tjeneste ved 18.Bataljon og fra 1923 i Krigsministeriet. Efter at han 1927 var blevet kaptajn, sendtes han et år på studierejse ved den franske hær og blev derefter 1933-1939 souschef ved Sjæl-

landske Division, for 1939 at blive oberstløjtnant og chef for 11. Bataljon i Roskilde.

Ved det tyske overfald på Danmark 9. april 1940 lykkedes det ham at sende sine lette kompagnier på biler til Helsingør, hvorfra de med færgen uhindrede nåede over til Helsingborg i den tro, at Sverige også var med eller ville komme med i krigen, og kampen derfor kunne fortsættes derfra. Selv fulgte med bataljonens tunge kompagni, der af hensyn til de mange heste måtte marchere og først nåede Helsingør, da tyskerne var nået frem og forbindelserne til Sverige afbrudt. Under besættelsen havde han en særlig evne til at holde sammen på og beskæftige sine officerer, og i efteråret 1943 ved hærens opløsning sattes han til at lede det arkiv på Frederiksberg Slot, der blev dannet ved aflevering af de arkivalier, afdelingerne lå inde med.

Oberstløjtnant Nordentoft kom også til at kunne se tilbage på en dybtgående militærhistorisk forskning, der udmøntede sig i et stort forfatterskab. Især skrive han meget til "*Militært Tidsskrift*", og blandt de betydeligste af hans mange artikler og særnumre skal fremhæves "*Mindeblade om Oberst Hans von Rustad*", "*Gjethuset og Artilleriets Kadetskoler*", "*Nakskov og Svenskerne 1658 og 59*", "*General Hedemann i 1848*", "*Omkring Oprettelsen af Dronningens Livregiment*" og - den formodentlig mest videnskabeligt prægede - "*Ordre til Fanebæreren*", hvor hærens gamle fanebærerbefaling fra de hvervede troppers til "*Jeg betror dig denne fane*" o.s.v. gøres til genstand for en dybtgående historisk-filologisk undersøgelse og tolkning.

Jævnside med sit arbejde ved Sjællandske Division var han kommet ind på tidligere tiders tanker om Sjællands forsvar. Dette medførte, at han udarbejdede et særdeles grundigt værk, støttet på bl.a. kompetente terrænrekognoseringer og studier over folkevandrings-tidens stednavne. Det viste sig nemlig, at disse tilsyneladende passede ind i et højt-

udviklet forsvarssystem, baseret på støttepunkter, forsvarsanlæg og lange bavnelinier. Hans fremstilling "*Lev og Løse - Led af Værnet*" nåede han at få færdig, men det stødte på uovervindelig modstand og blev aldrig udgivet. Det ligger i dag i Rigsarkivet, båndlagt af slægten for forskning i det.

Det er mere end mærkeligt, at Nordentoft, der fuldt ud var i besiddelse af forskerens og skribentens egenskaber (Hvilke ikke altid hænger sammen!), aldrig fik udgivet nogen større samlet fremstilling. Efter Rockstrohs død blev dennes store, men uoverskuelige og

Oberstløjtnant Johan Nordentoft (1891-1951). Chef for Hærstabens Militærhistoriske Arbejder. Nordentoft er iført Generalstabens sorte gallauniform med sølvspejl på kraven og ca. 4 cm brede sølvgaloner på bukseme. - Foto i Hærens Militærhistoriske Arbejders billedsamling.

vanskeligt tilgængelige notesamling overdraget til Nordentoft. Denne opfattede klart, hvilken militærkulturel skat, han havde fået overdraget. Han begyndte at skrive noter ud på sedler efter emner og samle dem i praktiske kasser, således at man hurtigt i en forskers heuristik kunne finde frem til de ønskede oplysninger.

Dette store arbejde udvikledes efterhånden til også at omfatte general-løjtnant Tuxens mange noter - bl.a. fra 10-bindsværket om Store Nordiske Krig - således at Hærens Militærhistoriske Arbejder - som sektionen ændrede navn til i 1972 - kom til at råde over et, for forskere og arkivkyndige, meget let tilgængeligt kartotek.

Selve arkivet

Det arkiv, der her omhandles, består af 130 arkivkasser i format 13x28x10 cm og indeholder sedler, enten maskin- eller håndskrevne. Sammenlagt er der mere end 200.000 sedler/kort, de fleste tæt beskrevne på begge sider. At arbejdet har strakt sig over årtier, ses af de skiftende modeller af skrivemaskiner og disses mere eller mindre moderne tilsnit.

Indholdet er stort set ekstrakter af utrykte arkivalier (altså primærkilder) i Rigsarkivet, herunder dets 3. Afdeling, tidligere Hærens Arkiv. Disse ekstrakter eller noter er altså brugt af de tre forfattere til bl.a. deres mange udgivelser.

Det har været et tungt og krævende arbejde for Rockstroh at udskrive disse kompilatoriske arbejder og krævet en englelig tålmodighed, målbevidsthed, parret med en uendelig sejhed, gennem mange år. Materialet, der skulle gennemgås, var gennemgående, gulnede, håndskrevne dokumenter på gotisk tysk, dansk eller fransk, primært tysk, idet den danske hær gennem et par hundrede år fik hele sin påvirkning og størstedelen af officers- og underofficerskorpset fra Tyskland, subsidiært Holsten.

Som et eksempel gengives her teksten på for- og bagside af et kort fra kassen

"Jylland. Nationalt Rytter I".

Rigsmarskens Regiment til Hest (Sten Billes Rytterregiment)

Steen Bille til Kjærsgaard, lensmand på Koldinghus.

Slutter kapitulation 1/1657 om et rytterregiment på 10 kmp. à 108 hoveder, befalingsmændene iberegnet. For de

første 50 md. ydes 24 rdl. pr. md. til hest, sadel og pistoler, for de øvrige derimod kun bdl., da hestene til dem skal leveres af lenene i Jylland. Bille påtager sig at lade de 7 kmp. mønstre i Jylland eller Holsten endnu inden udgangen af marts, og løftet holdes. Det må antages, at selv om kapitulationen var dat. 1.3., har han nogen tid i forvejen truffet forberedelser til hvervningen. Dette regiment blev et fornemt og tillige glimrende regiment. Officererne var primært dansk, og de fleste af kmp.cheferne hørte til højadelen (Bille, Rantzau, Holck, Brockenhus, Powisch), hvilket kan tjene som forklaring på, at regimentet så hurtigt og glat blev formeret. Ligesom befalingsmændene var mandskabet overvejende dansk, og de fremmede fandtes mest i de kmp., hvis chefer selv var udlændinge. Regimentet fik navnet "Rigsmarskens Livregiment til

Hest", og marsken, der tydeligvis også på anden måde havde hjulpet til ved opstillingen, lod sin søn Henrik hverve og føre et af regimentets kmp.

(Jyske tegn., Rigsarkivet.

Rockstroh: Den nat. Hær, I, s.265)

Det er indlysende, at for den, der arbejder med dybtgående emner inden for dansk krigs-, militær- og personalhistorie, er Nordentofts arkiv en uvurderlig skatkiste af materiale, hovedsagelig af primærkilder, desværre alt for lidt kendt og dermed brugt af såvel militære som civile forskere.

Det er dog ikke brugernes fejl, men må tilskrives den omstændighed, at arkivets eksistens stort set kun er publiceret to steder, nemlig i oberstløjtnant Helge Klints bog "Militærhistorie", udgivet som led i Dansk historisk Fællesforenings

håndbøger (Kbh. 1970), og i min egen bog "Generalløjtnant A.P. Tuxen. Militærhistoriker og æresdoktor" (Kbh. 1982).

I detaljer at registrerer denne enorme notesamling i en mere brugervenlig og tilgængelig udgave vil selvfølgelig være en gigantopgave, der vil strække sig over lang tid i HMA. For dog i nogen grad at gøre materialet tilgængeligt har HMA i årene 1995/96 iværksat og gennemført en vis systematisering og ordning af arkivets indhold. Denne systematisering er på ingen måde at opfatte som færdiggjort. Først i det øjeblik hele indholdet er inddateret på EDB - hvilket selvsagt er HMAs lønlige endemål - kan opgaven betragtes som afsluttet.

Der er dog udarbejdet en foreløbig registrant over kassernes indhold med stikordsregister i alfabetisk orden.

16. TYSKE OG INTERNATIONALE

"ZINNFIGUREN BÖRSE"

I KULMBACH

8. til 10. AUGUST 1997

I år finder den 16. Internationale Tinfigurbørs sted i Kulmbach, og det er derfor på høje tid at sikre sig hotelværelse, hvis man ønsker at deltage i dette tinfigurernes Mekka.

Også i år deltager Chakoten med 2 udstillingsborde, så medlemmer, der ikke selv tager derned, men ønsker at sælge effekter fra deres samlinger, kan anmelde sig til Johan F. Hansen (53 66 20 26), som så vil tage sig af det fornødne.

EN SJÆLDEN DANSK DISTINKTION

af Bert Hansen

Dette foto fra 1904 viser :

Charles Christian de Chabert (1853-1922) R.17/1-1900, S.Kr.3, Pr.Kr.3. som tjenestegørende kaptajn ved kommandanten i København samt Citadellet i Frederikshavn fra 13/6-1902 til 17/1-1904, iklædt galauniform for officerer ved fodfolket.

Våbenfrakke: mørkeblå med høj rød omklapning (forreste del af den opstående krave), høj røde kantninger på forstykket, ærmerne og bagpå ved slidsen. Hvide (metal) knapper foran, 6 i hver rad, bagpå 2 i hver rad og en knap ved hvert ærme.

Den oprindelige model for våbenfrakken godkendtes v. Kgl. Resol. 19/5-1851. I årene efter foretoges en del ændringer mht. udformning og længde af skøderne, ændringer i kravens udformning samt forbedringer af stoffets kvalitet.

Benklæder: lyseblå med en sølvtræsse ca. 12 mm bred også godkendt 19/5-1851.

Halsbind: sort med en smal hvid kant (KfH. 5/8-1878).

Kepi: i formpresset hårfilt beklædt med sort stof og forsynet med afrundet læderskygge foran og bagtil. Foroven en rundgående sølvtræsse og 2 mm.

under en lidt smallere sølvtræsse, der bagtil samles i en nedadgående spids.

Foran en sølvsol med det danske våben (3 løver) samt en laurbærkrans med krone i guld. Under den øverste del af solen den danske kokarde. Bag på kepien en lille ring for fastgørelse af fangsnor.

Pompon med svejf: sølvpompon med det Kgl. monogram i guld. Sort hestehårssvejf.

Fangsnor: sølvflettet med rødt islæt.

Bandoler: 5 cm. bred sølvgalon på høj-

rødt klæde med forsølvede beslag.

Patrontaske: i sort læder uden forsølvet kantning men med en sølvsol. I midten af sølvsolen det danske våben, herover en krone og under en halv laurbærkrans i forgyldt metal (KfH. 54/1888).

Sabelgehæng: 2 cm. bred sølvgalon på høj rødt klæde, med forsølvede beslag, S-lås og to bæreremmer til sablen (KfH. 16/1889).

Sabel: med fæste og kurv i nysølv. Fornik-

let stålskede med to bæreringe (M 1858).

Felttegn: rem i guld med to røde silkestriber. I bunden af den lukkede kvast ligeledes rødt stof.

Handsker: hvide glacéhandsker.

Distinktion: aflang fletning i sølv med en høj rød silkesnor imellem. 3 guldrosetter og en sølvsnoet knap. Høj rød underlagsfarve på distinktionen, der fastgøres til skuldrene med to bøjler.

Tjenestestedsdistinktion: på venstre ærme den særlige distinktion for den hos kommandanten i København samt Citadellet i Frederikshavn ansatte officer.

Distinktionen udføres i 2 ulig lange sølvflettede snore (= knapfarven). I midten af den korte flettede del, der bæres på ærmet, et særligt tegn i hvis midte, der er høj rødt klæde med et i gult metal udført Citadel. Kronen ovenfor ligeledes i gult metal. Den længste flettede snor bæres mellem armen og kroppen.

I 1867 overtog den kommanderende general i 1' generalkommandodistrikt tillige posten som kommandant i Københavns fæstning og i Kastellet. Under generalen fungerede en oberst som souskommandant i Kastellet, men med bolig på Sølvgades Kaserne. I 1886 blev stillingsbetegnelsen souskommandant ændret til: Kommandant i København og Citadellet i Frederikshavn, men stadig med bopæl på Sølvgades kasserne. Fra 1908-1911 ændredes betegnelsen til: Garnisonskommandanten i København. På den af generalstaben tegnede distinktionsplanche 1913 ses tjenestestedsdistinktionen som ovenfor beskrevet tydeligt.

Kilder:

(KfH) = Kundgørelser

for Hæren.

(L&B) = Love og Bestemmelser.

Krappe, Herluf: "Kastellet" gennem 300 år. 1964.

DANSKE INFANTERIUNIFORMER 1699-1712. (del 1)

af T. Snorrason

tegninger og planche af Søren Henriksen

Meget skriftligt materiale om danske uniformer og deres farver for denne periode findes forholdsvis samlet og lettilgængeligt i Rigsarkivet. Det skal dog samtidig bemærkes, at forfatteren kun har kigget i udgående papirer (dvs. dokumenter skrevet af de centrale militære myndigheder) samt lidt i Tøjhusregnskaberne for København, så der er utvivlsomt mere ved en grundig gennemgang og i andre samlinger.

I Det Kongelige Bibliotek er også udnyttet materiale. Således lå der bl.a. let afvigende uniformsfarvelister for 1711 og 1714 i Rostgaards papirer. Desuden kan man finde oplysninger i erindringer og lignende, men perioden er egentlig aldrig gennemarbejdet uniformsmæssigt, medmindre der findes notater fra f.eks. Stöckel, Rockstroh, Generalstaben eller måske i et eller andet manuskript eller støvet hjørne på Det Kgl. Garnisonsbibliothek.

Forbavsende er også, at ud over de smukke Rosenborgloftsrelieffer af Landmilitsten 1704-1706, så findes der ikke meget anvendeligt dansk billedmateriale og slet ikke i farver.

De eneste andre kendte billeder til dato er: den 1709 trykte eloge (gravtale) fra Gyldenløves bisættelse 1703, hvor man ser Grenaderkorpsset og gardeofficerer, men desværre ukoloreret. Fra 1728 er der den smukke kolorerede serie af A.C. Worgewitz (Tøjhusmuseet), som viser menige fra samtlige infanteriregimenter, foruden drabant, kadet, grenader og artillerist. Fra 1730 er der det kolorerede værk af E. Eggers (Kgl. Bibl. og med

kopi på Tøjhuset), visende alle menigkjoler for både infanteri, kavaleri og artilleri i både Danmark og Norge.

Danske portrætter fra perioden er også en mangelvare, i det mindste har det indtil nu været meget sparsomt, hvad der har kunnet findes. Derfor er Søren Henriksens illustrationer skabt som en velkvalificeret kombination af disse få kilder koblet sammen med viden om samtidigt udenlandsk materiale.

Enhver hjælp til nye kilder og rettelser fra læsere modtages med stor tak, specielt da artiklen netop er skabt for at bringe lys til et noget forsømt felt i Danmarks uniformshistorie.

Generelt om uniformer i perioden

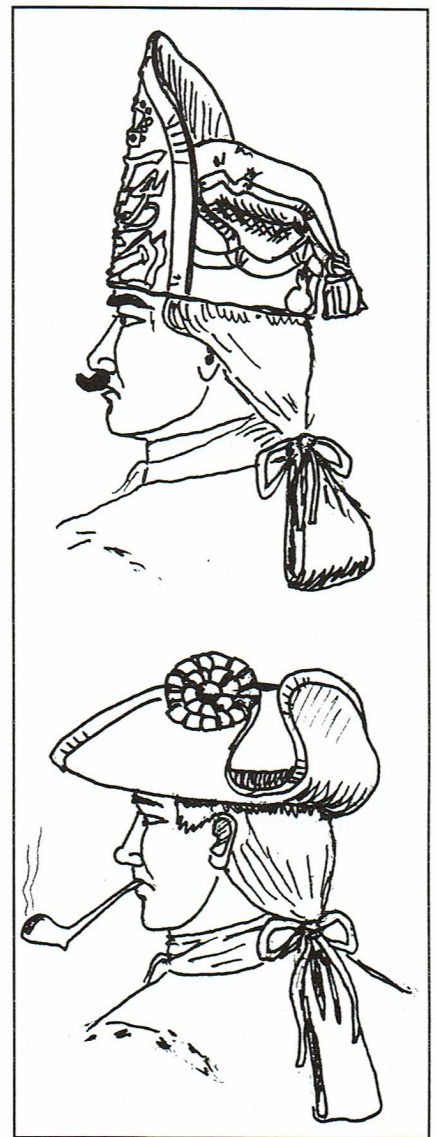
Hat: den trekantede hat stammer fra slutningen af det 17. århundrede. Før da var det mere vilkårligt, på hvilken side eller hvorledes man klappede hatten op. Også skyggebredden svingede meget. Under Christian 5 ser man i Danmark begyndende uniform opklapning på venstre side forsynet med kongens initialer i messing.

På Mönichsens billeder i Frederiksborgs Audienssal (malet 1683 og forestillende episoder fra Skånske Krig), ser man tydeligt, at der på dette tidspunkt endnu intet fast system er. Samme gælder samtidige billeder og tapeter på f.eks. Rosenborg, Drottningholm, Berlin, Blenheim og i Holland.

Så sent som fra slaget ved Gadebusch i 1712 findes en originaltegning, som viser svenske dragonofficerer med kun én side klappet op, og på samtidige slagbilleder har man heller ikke altid ligefrem indtrykket af reglementeret indførelse af trekantede hatte.

Hattens størrelse varierede med modens luner og hvad man nu fik fra leverandøren. Snart blev skyggen forsynet med kantbånd, til at begynde med i regimentsfarve, senere i hvid eller gul efter knapfarve. Rundt om pulden løb en snor eller et bånd, for at hatten kunne holde facon. Toppen var gerne flad, som man f.eks. ser det på reliefferne på Rosenborg. På venstre side havde man til at begynde med rosetter i forskellig farve, senere blev det til sorte sløjfer, "kokarder", fastgjort med knap og "slinge". Men fra 1700 og frem indføres den trekantede hat i den danske hær og ses herhjemme første gang på sticket fra Frederik 4s salving 1701. (Gengivet i Chakoten 48. årgang Nr. 4)

Hår: håret blev i Danmark båret ihår

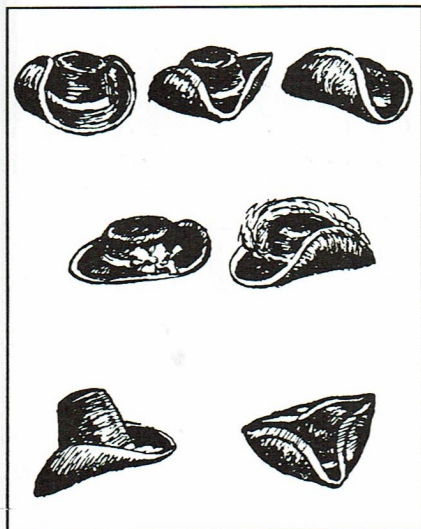
Forskellige typer hårpunge.

pung indtil hårpisken indføres 1724. Til daglig hang håret blot løst eller var bundet sammen i nakken og stukket op under hatten.

Officerer bar både store og små allongeparykker. 1713 indføres det pudrede hår i Prøjsen, men denne upraktiske mode kommer først omkring 1723 til Danmark.

Halsbind: for officererne var dette af musselin og med broderier, ellers af fint linned. Det blev vundet flere gange om halsen for at slutte i kunstfærdig knude, lidt som slips/butterfly. Ud over at fungere som halstørklæde, blev det såmænd også anvendt som håndklæde, hvorfor det nok ikke altid har været lige rent, i det mindste blandt de menige.

Skjorte: denne var kraeløs og blev lukket ved hals og ærmer med snore eller bændler. Blev der båret manchetter, så var disse gerne løse.

Hattemodeller 1660-1712. Efter "A History of the Uniforms of the British Army" by Cecil C.P. Lawson. London 1969.

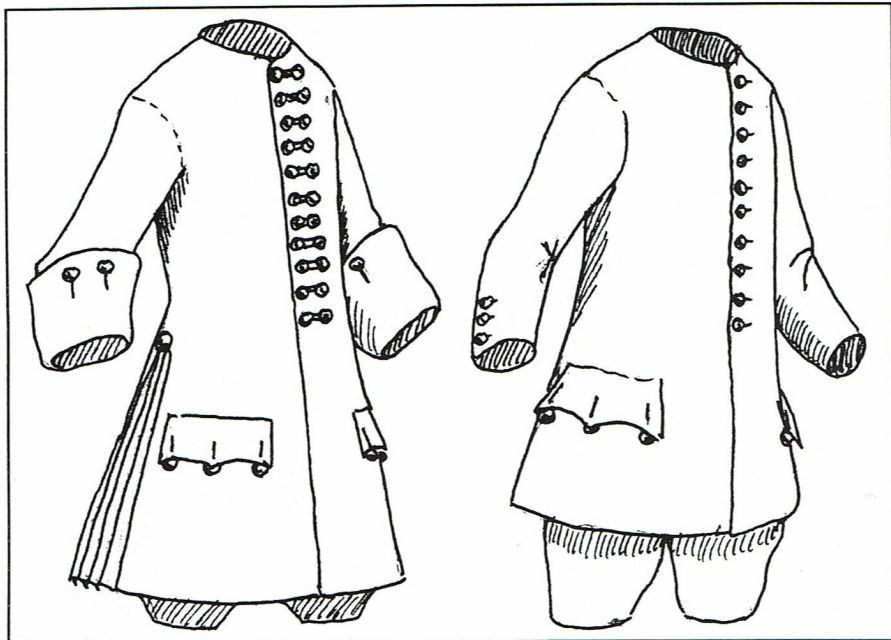
Kjole: denne var vid og indtil omkring 1730 med store ærmeopslag, som gerne

Knapper blev på det tidspunkt anvendt til udsmykning og identifikation af de enkel-

kjole ind i ryggen ved parader og lignende. Til daglig hang kjolen løst og behageligt med uopklappede skøder. Under dagligt arbejde eller træning, hvilket jo var i sommertiden, gik de menige ofte blot i kamisol. Hvornår kjolen skulle knappes på den ene eller anden måde, kan man se i reglementet af 1747, som det er gengivet uddragsvis i Chakoten 49. årgang Nr. 4.

Vest: denne blev kaldt kamisol, og var ofte i regimentsfarve. Oprindeligt (I sidste del af det 17. århundrede) var kamisol et meget langt klædningsstykke ned over knæene, som egentlig gjorde det ud for den senere kjole, idet overbeklædningen da var kaputrock, pierock, kasak eller, hvad man nu kaldte det. Vest fandtes ikke på dette tidspunkt.

Kasak: denne var i sin danske udformning et fransk præget klædningsstykke. Den blev indført, efter at Christian 5 havde været på besøg hos Ludvig 14 og dér var blevet stærkt imponeret af, hvad han så. I årene efter modtog Danmark en mængde franske "reformerte" officerer på flugt fra Ludvig 14s religiøse "etniske udrensning", og disse officerer ansattes i stort tal ved den danske hær. Dette gjorde,

Kjole og vest for menig.

var af fløj. Opslagene nåede næsten op til albueleddet. Til at begynde med var kjolen uden krave, hvilken dog snart indføres, som en slags fastsyet pynt for menige. Tambouren fra Rosenborgloftet viser en sådan krave. Kjolerne kunne være enkeltradede (før 1700 i Danmark) og dobbeltradede (efter 1700 i Danmark). Efter nederlaget 1710 var det nødvendigt at nydruste en meget stor del af hæren, og der blev indkøbt store kvanta klæde og udstyr i Hamborg, som det fremgår af Københavns Tøjhusregnskaber. Man må her formode, at der har været en krav om ensartet uniformering, og at den toradede kjole herefter er gængs, for alle regimenter.

Kjoler forarbejdedes eller købtes i 3-4 størrelser, som så rettedes til ved regimentet.

Den danske kjole omkring 1700 var ikke lukket med snore "à la duffelcoat", som man ofte ser det fejlagtigt gengivet på senere tegninger. Denne fejl skyldes en misfortolkning af, hvad der er forstærkede knaphuller på reliefferne i Rosenborgs loft. Den danske kjole var dobbeltraded og besat med 36 knapper af metal, som det fremgår af reglement fra 1701. (Knapperne kunne dog også være af stofovertrukket træ.)

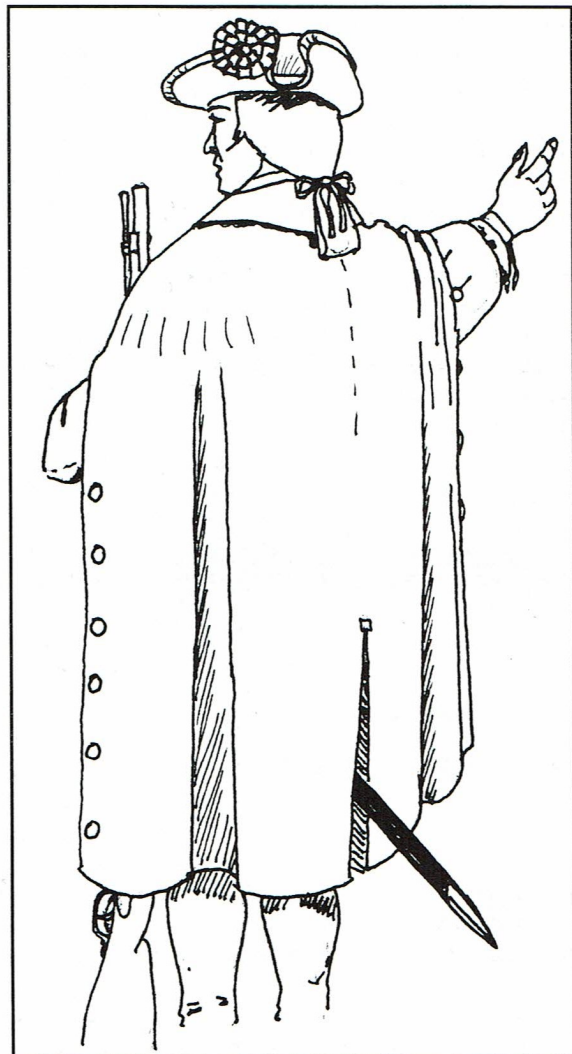
Før den tid var antallet af knapper meget større. F.eks. finder man ved den danske Hestgarde i 1686, at en menig på kasakken har 11 dusin og på kjolen 5 dusin knapper. Placeringen kan man kun gætte sig til, men hovedformålet var pynt.

te regimenter. I den franske hær kan man se dette system i en forenklet udgave så sent som omkring Syvårskrigen 1756 - 1762.

De 36 knapper var placeret med 3 på hvert ærmeopslag, 3 under hver lommeklap, 2 i ryggen og 2 x 11 fordelt i 2 rader på brystet, således at kjolen kunne knappes skiftevis til højre og venstre, og dermed formindskede slitage. Knaphullerne var forstærket med kamelhårgarn, som til at begynde med oftest var i regimentsfarve.

Fra 1722 har den danske kjole kun 34 knapper, idet 1 på hvert ærme faldt bort. Da de røde uniformer indføres efter 1712, så bestemmes det, at også knaphullerne skulle være røde. Det tog dog sin tid, før ordren blev adlydt, hvilket kongen påpeger adskillige gange, og så sent som i tegningerne fra 1758 finder man ved et kavaleregiment stadig broderede knaphuller, som i forskellige kombinationer anvendes til at identificere de forskellige underofficersgrader.

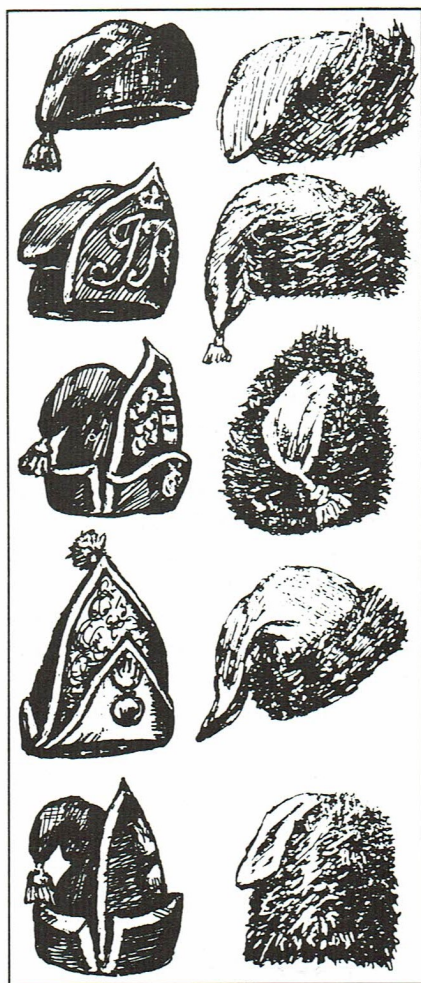
De 2 knapper på ryggen (lige bag lommerne) anvendtes til at stramme den løse

Musketer i kasak set bagfra.

at vor hær for en kort periode blev stærkt fransk orienteret. Det kom endog så vidt, at der alvorligt taltes om at indføre fransk kommandosprog.

Kasaken blev indført 1683 som efterfølger for kaputrocken (Brandenbourgeren - Pierocken), som var en vid overkjole med ærmer og ærmeopslag. 1694 beskrives kaputrock i Bayern som: "Die Kaputrock auf die Denemarkische Manier, nemblich weit in Form eines Mantels, die Ermbil lang und unter den Achseln aufgeschnitten, damit der Mann mit dem Arm wohl herauschlifen und den Caput zusammenrollen kann." Her får man indtrykket af ærmer på den danske kasak, hvilket forvirrer lidt, men der er jo langt til Bayern.

Grenaderhuer- og pelshuer. Efter Lawson.

Der findes ikke mange anvendelige billeder af kasaken (se i Chakoten No. 199 om Livgardens nye uniformer 1686), men den synes at have været en vid ærme-løs kjole eller slag åbent i siderne og forsynet med 12 knapper ned langs fronten, samtidig med, at der må have været en lukkeanordning langs siderne. Kasaken, synes at have haft fløjlskrave i regimentsfarve, medens kasakken for de almindelige regiment var (stål)grå.

Egentlig skulle den være endeligt afskaffet 1707, men synes alligevel båret i felttoget 1710, som erstatning for de kapper, som infanteriet på den tid ikke var udstyret med, undtagen måske for vagttjeneste. Om officerer også bar kasak, er lidt tvivlsomt.

Benklæder: skifter omkring 1700 over hele Europa fra læder til klædesbenklæder. Til at begynde med synes de ofte at have været i regimentsfarve, senere bliver de generelt røde.

Skø: klodsede sorte med lige næser og forsynet med små metalspænder. Til at begynde med havde de høje hæle.

Gamacher: disse kendes fra omkring 1683-1688 i Bayern (1712 i Danmark, vel også tidligere med vort vejrlig. Røde af feltlærred nævnes 1712 i de danske reskripter).

Bevæbning: infanteristerne var bevæbnet med lange infanterikårder og flintegeværer. Et infanteriangreb udførtes den gang med geværet i venstre og kården i højre hånd.

Bajonetter, korte og lange, indførtes 1685 i Danmark, men leveringen tog sin tid, og kvaliteten var ringe. Bajonetten var oprindelig mere tænkt som forsvar mod kavaleri og til erstatning for de lange piker, som i Danmark blev afskaffet 1687. Piker forsøgte genindført 1714 efter Slaget ved Gadebusch 1712, hvor svenskerne havde udnyttet dette forældede våben med stor ekspertise. De danske piker 1714 beskrives som røde med en lille vimpel i regimentsfarve.

I årene 1704 - 1709 udleveres der nye 14 lødige ("lødige" angiver hvor mange kugler, der gik på et pund bly) flintelåsegeværer med små bajonetter til alle hvervede regiment i Danmark. Geværremmen måtte aldrig være stram som i vore dage, men skulle hænge løst og slaske. Til geværet hørte en geværprop med regimentsfarvet hoved.

Bandolerer: disse og alt lædertøj var naturfarvet, det vil sige gulligt. Normalt blev infanterisablen båret i livgehæng og bajonetten hang til at begynde med ofte foran på bæltet.

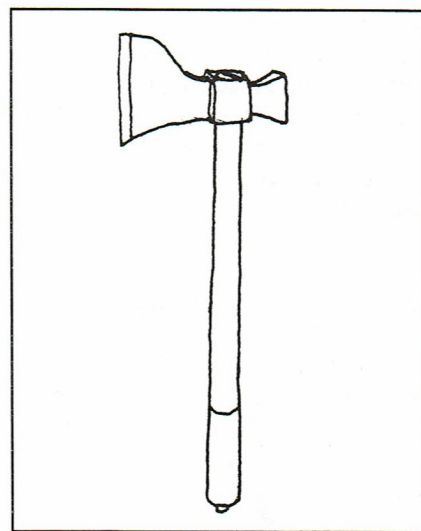
Patrontasker: sorte, men undertiden tilsyneladende forsynet med farvet læderdække af stof eller direkte broderet med monogram. Senere kom forskellig blidkudsmykning som f.eks. kongens cifre og granater. 1711 fremgår af tøjhusregnskaberne 1 stk. schammiert patrontaske til oberofficer (må være grenader-officer) og patrontaskeklapper af rødt og sort klæde. 1706 findes sådanne også i farverne rød-hvid. Patrontaskeklapper behøver ikke at være lågene til patrontaskerne, men kan måske betyde det klæde som grenaderer

havde til at lægge over deres kostbart udstyrede patrontasker i dårligt vejr.

Ransel: normal bondeudrustning ved rejser. Blev båret som skulderpose/taske. Ved felttog kørt ved trænet som bagage.

Feltflaske: indføres først omkring 1800, ellers medbragtes vand i felten ved trænet.

Grenaderer: grenaderer indføres i de forskellige arméer i slutningen af det 17. århundrede. Deres opgave var som elite at kaste med håndgranater, hvilket kunne være et nyttigt våben på mange slagmarker, idet man meget ofte opførte feltbefæstningsværker og skanser. Man ser dem også anvendt f.eks. ved svenskerens landgang på Sjælland 1701 mod dansk kavaleri. Håndgranaterne, normalt 2 stykker med en vægt på ca. 2 kg blev båret i en rigt udsmykket grenadertaske, som var så stor, at den også kunne rumme geværammunitionen. Nogle grenaderer kunne være bevæbnet med musketons, den tids granatgeværer, som sikkert var nyttige ved tidens mange skyttegravskampe. Alle grenaderer var i begyndelsen også udrustet med en lille hånddøkse.

Grenaderøkse efter "Weapons and Equipment of the Marlborough Wars" by A. Kemp.

I Danmark synes ikke anvendt patrontaske på maven for grenaderer, selv om det ses på de danske grenaderer fra Gudenusmanuskriptet 1735. I taskebandoleret var en "lunte(ver)berger" (luntebeskytter/skjuler) et lille forsølvet messingrør med huller forsynet med en prop og kæde. Den var beregnet til at indeholde en brændende lunte, som tændtes ved at holde den krudtvægede lunte ned til geværets flintesten og trække af.

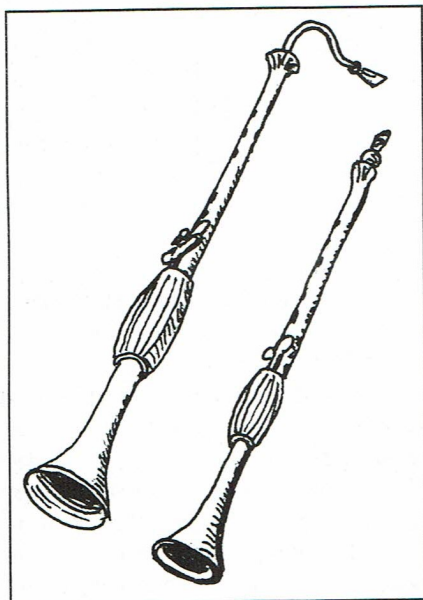
Sidebevæbningen var også speciel for grenadererne gerne et krumsværd. I Danmark ser man en særlig grenadersabel for Grenaderkorpset på Worgewitz tegning 1728, på Møllers tegning "1744", ligesom

det fremgår af arkivalier for Grenaderkorpset.

Grenaderernes særlige hovedbeklædninger var udviklet fra datidens felthue, og af en form man kunne kalde en nissehue eller nathue. Senere tider har gjort meget ud af at fortælle, at huen fremkom for at grenadererne lettere kunne slynge geværet over skulderen for de kastede granaten, og derved ikke blev besværet af den brede hatteskygge. Rigtigt eller forkert, franske linieinfanterregimenter fik aldrig grenaderhuer, og disse blev i Frankrig kun båret ved hvervede fremmedregimenter samt enkelte tidlige frikorps. Men under alle omstændigheder var de særlige huer et elitetegn.

I Sydeuropa gik man ind for pelshuer, medens Nordeuropa foretrak den såkaldte mitrehue, som lidt ind i 1700tallet også synes at være kommet til Danmark, selv om vi fra 1702 kender beskrivelse af danske pelsgrenaderhuer ved f.eks. Kronprinsens Regiment. 1686 bar danske grenaderer stadig bredskyggede hatte.

Omkring 1707 - 1710 kan man vel antage, at danskerne generelt bærer broderede mitrehuer. Allerede 1712 indfører Prøjsen metalskilte på deres huser, medens Danmark i det mindste for de menige synes at bevare broderede huer indtil ca. 1758 - 1760. Det danske grenaderkorpss synes ved oprettelsen 1701 at få huer med forgyldte metalskilte, men i 1728 er de broderede.

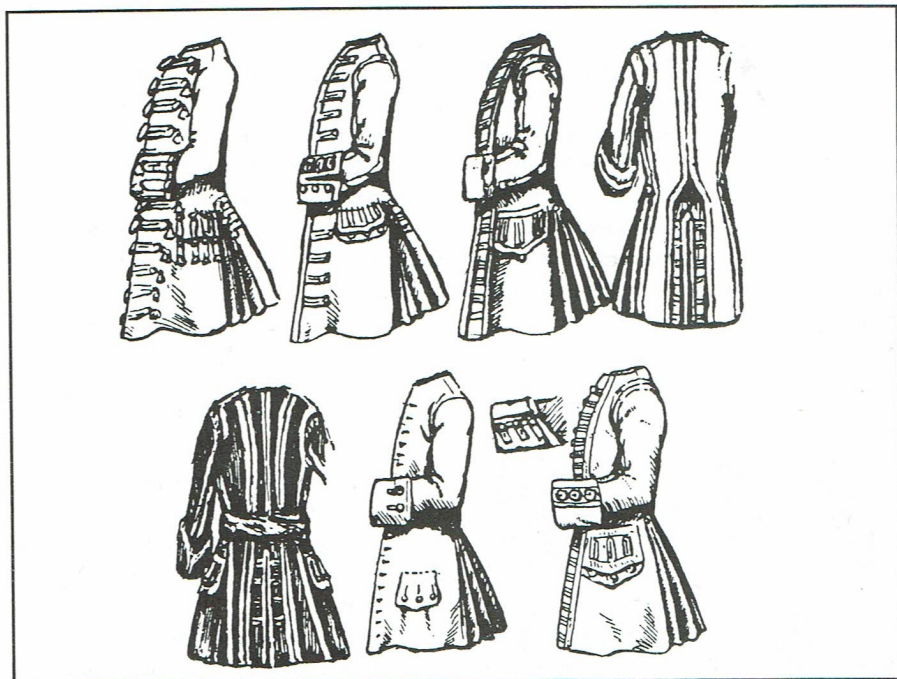

Franske samtidige musikinstrumenter efter HRN 999-1. "Dansk Militærmusik", april 1977, p. 103.

Tambourer, pibere og hoboister: tambourerne på denne tid kunne være rigt udsmykket med snore på ærmer og kjolen, men aldrig med "svalereder", som først indføres senere (i Danmark 1757). Hvis

de havde snore, så var de antageligvis enten i knapfarve og for kongelige regimenter måske i kongehusets farver, som mærkeligt nok på denne tid i Danmark

I følge overleveringen skete dette, efter Frederik IV i 1702 personligt havde oplevet hoboister hos oberst Labat ved Livregiment Dragoner i Rendsborg.

Officerskjoler ca. 1706. Efter Lawson.

kan have været rød-hvid-blå, og ikke rød-gul, som man ellers skulle tro.

Dog synes f.eks. Kronprinsens Regiment under Skånske Krig at have haft guldsnore på ærmerne, og det er ikke sikkert om andre end garderne og de kongelige regimenter overhovedet havde snorebesætninger. Sådan synes det at være i Danmark indtil 1758, når man tager tegningerne i Rigsarkivet i betragtning. Når ikke alle antages at have være smykket med snore, skyldes det, at udgiften skulle bæres af regimentsindehaveren. I Danmark ser man tilsyneladende ikke spillemænd og tambourer i såkaldt omvendte farver.

Trommerne var oftest af bemalet træ, men sjældent af messing. Messingtrommer indføres først generelt i Danmark ved resol. 172 af 8. august 1738 for artilleriet og de hvervede regimenter. 1742 beordres messingtrommer indført for alle.

Pibere havde ingen snore, idet disse var menige (underkorporaler) og bar som sådanne gevær. Fløjterne blev opbevaret i et læderbetrukket metalhylster med plads til 3 - 7 stk.

Hoboister (musikere, der spillede på træblæsere) havde, hvor de fandtes, for det var til at begynde med chefen selv, der måtte betale for sin musik, antageligvis guld- eller sølvsnore. I Danmark var det kun Livgarden og Grenaderkorpset, der til at begynde med havde hoboister tilknyttet.

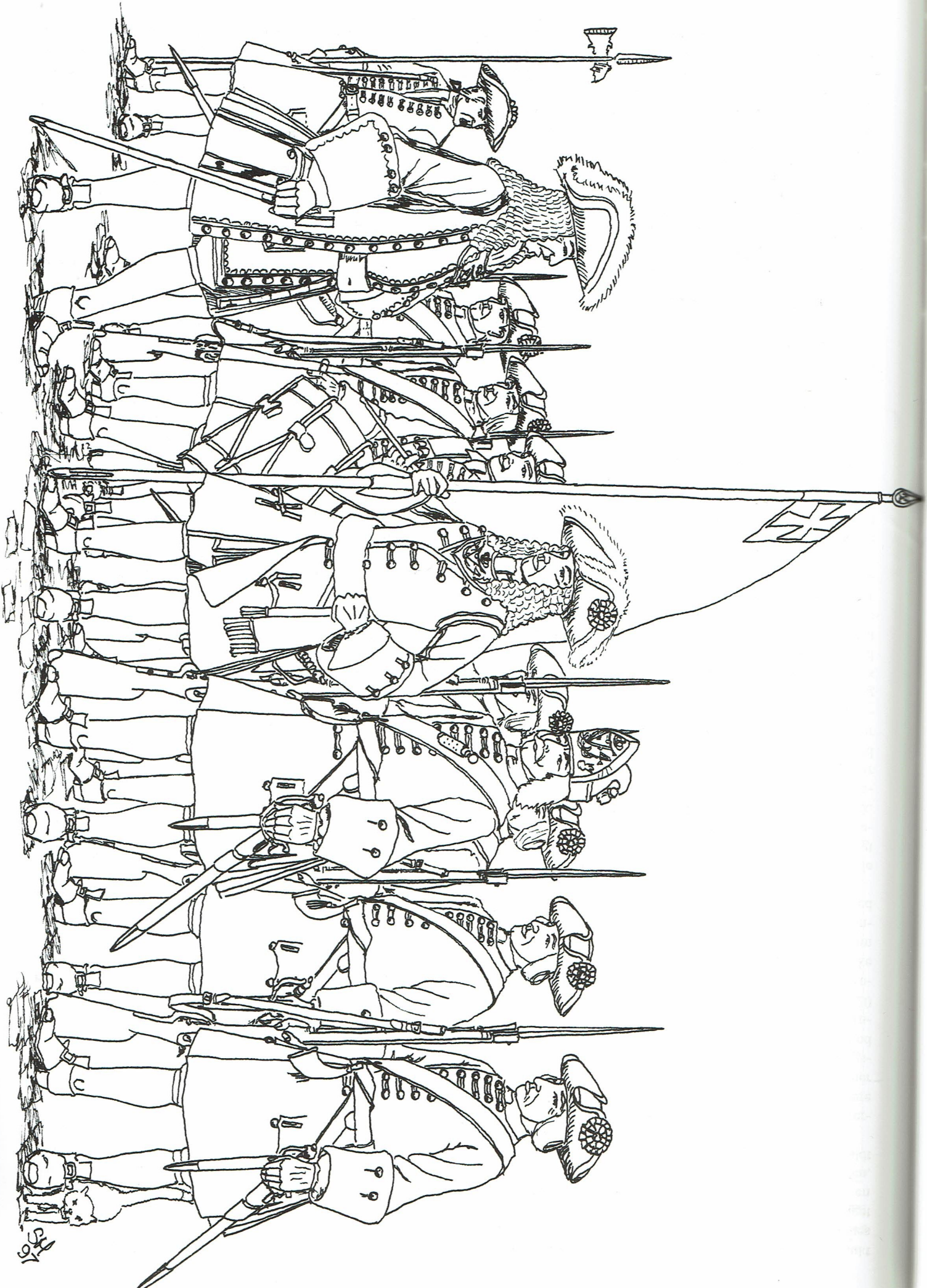
Underofficerer: deres distinktioner kan have været en eller flere metalsnore (gerne sølv) på ærmeopslag og hatte, men intet vides herom for Danmark, men sådan var systemet ellers i det øvrige Europa. Tilsyneladende havde de metal-kant i knapfarve på hatten i stedet for uld (f.eks. skrivelse 5.6.1713 til Oberst Rewentlow: Ang. sølvtresser til underofficershatte. "Der skal betales told af indførelsen").

En mulighed er, at underofficerernes grader var angivet ved forskellig placering af knapperne på kjolen. Sådan var det i Sachsen 1730, og man ser tilsvarende for dansk rytteri 1758.

Derudover var underofficerernes kjoler af finere tøj, gerne officersklæde.

Underofficererne bar ligesom officererne en stok som værdighedstegn og stærkt benyttet arbejdsredskab. Bevæbningen bestod af infanterikårde og hellebard, ikke gevær. Hellebarden var beregnet dels til at holde geledderne på plads og dels til at støde egne flygtende ned med under kamp.

Officerer: For officerer op til major synes graden i Danmark-Norge at kunne aflæses af bredden på metalkanten (1700) på deres hatte. Udsmykningen af deres kjoler, som var af finere klæde end de meniges, synes at have varieret fra regiment til regiment, men været ens inden

for regimentet. Man kan således i Rigsarkivet finde en ordre for Hestgarden om samlet indkøb af kjoler i udlandet.

Man ser altså ikke, som det var almindeligt tidligere f.eks. under Skånske Krig, at officerer og undertiden også underofficerer, var klædt i regimentets omvendte

til at angive rangforskelle, som det fremgår f.eks. for norske dragoner 1701.

I hattekransen var indlagt en fjerkrans, f.eks. nævnes røde eller hvide i Danmark 1702.

Både i 1712 og 1724 forsøger kongen af besparelsemæssige årsager at bringe

at angive officersrang. På et meget smukt stik udgivet efter oberst Manderup Dues (Dronningens Livregiment) død i slaget ved Helsingborg 1710, ses afdøde i en helrustning nærmest fra 30 årskrigen, uden at man derfor kan tro, at han faldt iført en sådan mundering.

I Bayern omkring 1700 var officererne ved befaling tvunget til at bære kyradser i kampene mod tyrkerne, og her kunne denne ubekvemme udrustningsgenstand vel yde en vis beskyttelse mod pile. Mange af detaljerne fra Bayern-Østrigs kampe mod tyrkerne 1680 - 1720 indgår på forskellig vis som rene kopiprodukter i alle øvrige samtidige europæiske hære, nærmest for at antyde, at man skam også har deltaget i kampene mod de "vantro". Et typisk eksempel er paukerne ved kavaleriet.

Officererne var bevæbnet med kårde og pike, et kort og temmelig uanvendeligt slankt spyd. Esponton efter præjsisk model indføres først 1732 (1734) i Danmark.

Grenaderofficerer bar rigt udsmykkede granatasker og bandoler, og var bevæbnet med fine forsirede geværer med tilhørende korte bajonetter i stedet for piker. Dertil kom særlig kostbare og pynkelige grenaderhuer, hvis udsmykning ikke nødvendigvis var lig mandskabets eller underofficerernes. Granatasker med bandoler, gevær og grenaderhue blev først anlagt når officeren skulle gøre tjeneste ved et grenaderkompagni. Til daglig var uniformen lig de almindelige infanteriofficerer.

Som kendetegn for officerer i tjeneste synes i Danmark, at have været båret ringkraver siden Christian 4s tid. På Rosenborgtapeterne fra Skånske Krig ses f.eks. en officer med ringkrave, af samme model som den kendes op til ca. 1766. Iflg. Rosenborgs direktør kan en sådan ringkrave med Frederik IVs dobbeltmonogram også skimtes under kjolen hos officeren på loftsrelieffet med landmilitens ca. 1704.

Officerer bar siden 30årskrigen "livbind" eller store skærf. Disse kunne enten være i en ensartet national farve eller i forskellige farver fra regiment til regiment. I Danmark omkring 1700 blev der ved flere regimenter båret forskelligtfarvede skærf, men aldrig i farverne rød-gul. Disse monarkiets farver indføres først efter 1730.

Billederne af kronprins Frederik omkring 1727 - 1732 viser ingen officersskærf, så måske er de bortfaldet for en periode af besparelser- eller modemæssige årsager i midten af Frederik 4s regeringstid. Kronprinsens Regiment omtales ellers 1702 med røde skærf.

Infanterifarver 1691

En oversigt fra Christian 5s tid, Kgl. Resolution af 24. januar 1691, angiver følgende farver, som må antages at være gældende i Frederik 4s første regeringstid:

Tessin	Vaupel	Enhed	Farve
1658/9	600	Livgarden	som forhen (gul med rødt)
1659/3	666	Dronningens Livregiment	rød med gult under
1657/24	609	Prins Frederik	grå med dunkel- eller karmosinrød under
1657/32	627	Prins Christian	grå med gult under
1658/8	637	Prins Georg	grå med orange under
1678/12	548	Jysk Wedelske	grå med ordinært rødt under
1627/19	620	Sjællandske	grå med blå
1679/3	615	Fynske	grå med grøn
1683/4	620	Gen.leut. Schacks	grå med feuille morte
1688	698	Kurlandske	grå med violet 1)
1682	632	Marine	grå med hvidt
1675/19	692	Oldenborgske Bataljon	grå med muscus
1683	539	Artilleri i Danmark	violet med grøn
1683	539	Artilleri i Holsten	rød med grøn
		Frikompaniet ved Fladstrand	grå med mørkerødt 2)
		- - Hitler Skanse	grå med mørkerødt 2)

note 1) Kurlandske Regiment blev opløst 1699.

note 2) Frikompagnierne, som var skansevagter, bestod foruden chefen af 1 løjtnant (eller fændrik), 1 sergeant, 2 korporaler, 1 tambour, 5 gefrejdere (underkorporaler) og 40 menige (ved Korsør 45 menige).

Ved farven grå skal man forstå den samme "grå" tone, som f.eks. den franske hær bar. Det var en lys grå, ofte kaldt "stålgrå". Nuancerne kunne dog svinge gevaldigt fra hvid til en mørk blågrå.

En nuance kan ses f.eks. på C. Møinichsens (ca. 1665-1710) malerier fra Skånske Krig (Malet 1683 og hængende i Audienssalen på Frederiksborg Slot), hvor noget af kavaleriet ses klædt i disse hvidgrå farver. Desuden ses farven på ærmetegnene 1716 for regimenterne fra Norge. Der gengives nuancen som ren hvid.

I de 2 bind reglementer 1691 - 1699 (Rigsarkivet) finder man for den danske hær uniformsangivelserne med terminer for hvor længe uniformsdelen skulle holde før ny udleveredes. Disse terminer blev sjældent overholdt, så der er ikke større grund til at sætte sig ind i dem.

Farveangivelserne 1691 - 1699 antages at være dækkende op til 1712. For regimenter, der er oprettet i perioden 1699 - 1712, findes kilderne først og fremmest spredt i Rigsarkivet.

farver.

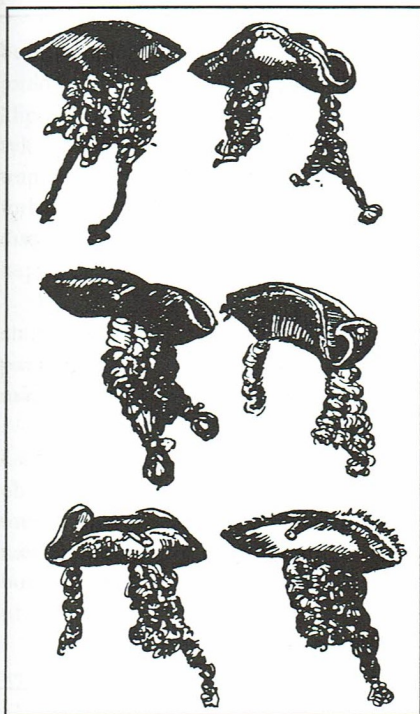
I Danmark synes officerer (Rosenborgloftet - Løwendahls begravelse) ikke altid at have dobbeltradede mandskabet, men ses også med enkeltradede kjoler.

Særlige sølv- eller guldkantninger og broderier efter knapfarven var placeret ned langs fronten, i halsudsnittet, på opslag, lommer og knaphuller. Gælder også vest/kamisol, men udsmykningen på denne kan eventuelt have været anvendt

officerspynten ned (Skrivelse 5.5.1727 til Oberst Rewentlow, Regiment Prins Christian: "En subalternofficers uniform må ikke koste mere end 60 Rdl., som allerede fastlagt 24.5.1723"). Dette kan dog også læses, som højere officerer kunne tillade sig mere udsmykkede kjoler.

Oftest ser man officerer iført brystkyrads, men det må nærmest opfattes som en upraktisk pyntegenstand, som kun kom med på portrætter af infanteriofficerer for

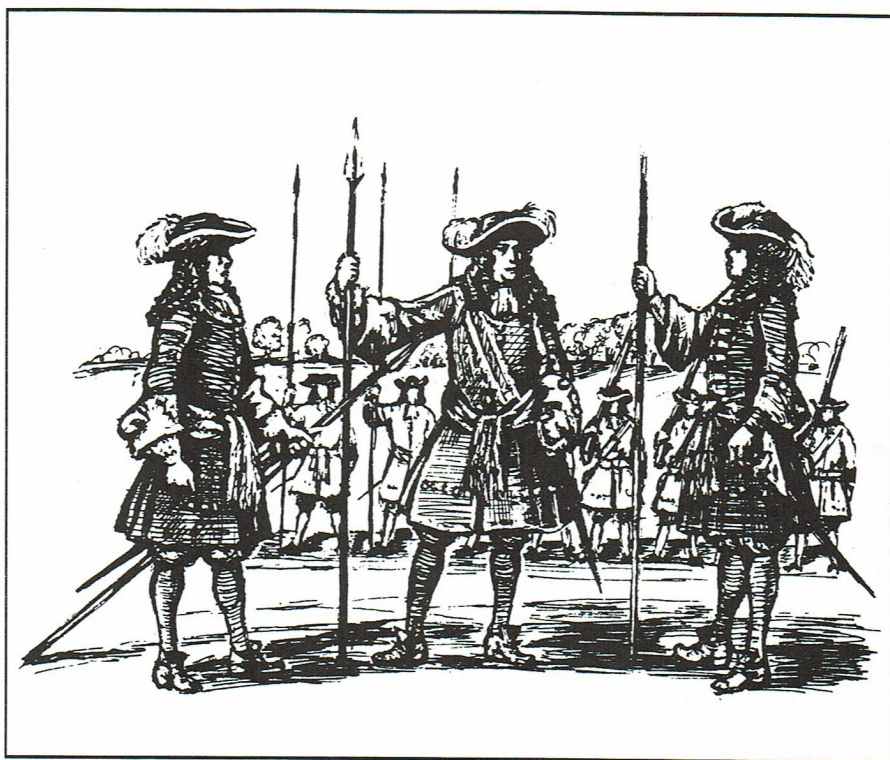
Den danske gul-røde officerssabelkvast som fælles standstegn er først indført 1732.

Officershatter og parykker ca. 1705. Efter Lawson.

Overofficerer - stabsofficerer: (major og opefter) var uniformeret som ovenstående, men kunne i begyndelsen af 1700 også have en rig kantning i metalfarve langs de forskellige kjolesømme. Noget eksempel herpå er dog ikke kendt i Danmark. Kun ældste major og adjudanten var beredne under kamphandlinger, og bar derfor ridestøvler. De øvrige var iført sko og strømper.

Da de fleste overofficerer havde kompagni som et løngode uden hensyn til

Officerer 1688 - 1700. Efter Lawson.

deres aktuelle tjeneste, så må man formode, at disse officerer i det daglige har båret det tildelte kompagnis regimentsfarver.

Overgeneraler, konger og lignende højtstående personer kunne selvfølgelig klæde sig, som de ville. Men man ser oftest røde uniformer, f.eks. Marlborough eller Kongen af Bayern. Sidstnævnte vises normalt i rød kjole, selv om han ellers gik under tilnavnet "Der Blaue König", men det var på grund af det bayerske infanteris kendte kornblå kjolefarve.

Skaberækker og skabrunker (pistol-

dækkener) var rigt broderede, ligesom seletøjet var forsynet med metalbeslag og rosetter. Men farverne for denne del af udrustningen synes ikke at have haft noget at gøre med regimentet, blot skulle de være ensartede regimentsvis.

Generelt skal man dog ikke tage alle de forskellige bestemmelser og forskrifter særlig alvorligt, men blot som fingerpeg.

Således oplyser Stenbok, at danske desertører 1710 "kun havde kjolen, overskjorten, ingen kamisol, og ingen kapper". Og Dronningens Livregiment måtte 1712 afklæde den ene bataljon, så den anden kunne drage i felten.

Telefon: 3119 9887

HOLMBERG HOBBY
Smallegade 26 B - 2000 Frederiksberg
Kongeriget Danmark
Sjællands største udvalg

Fax: 3119 9883

Byggesæt:

Aero-club
Academy
Airfix
AMT/ERTL
Ashosima
Billing Boat
Blue Rider
Dragon
Emhar
Esci
Fujimi
Graupner
Hasagawa
Heller
Imai
Italeri
Johan
KP
Matchbox
Monogram
MPC/ERTL

Pegasus

Revell
Robbe
Tamiya

Tilbehør:

Aero-club
Almark
Badgar
DMC Decal
Edward
Evergreen
Heki/Sander
Humbrol
Prodege
Raaco
Skif Stumper
Verlinden

Spil og Figurer:

Citadel
Dan Tern
Dixon
Elastolin
Games
Workshop
Giber
Grenadier
Halcyon
Hobby Product
Horizon
Marauder
Metal Magic
Milton Bradley
Minifix
Preiser
Prins August
Ral Partha
Screamin
Scale Link
TSR

FESTUNGSMUSEUM REUENTHAL

af Claudius Christiansen

Hvis man fra Basel begiver sig op langs Rhinen i østlig retning, når man efter ca. 50 km kørsel den sydtyske grænseby Waldshut. Kører man herfra over Rhinbroen ind i Schweiz, er der kun 10 min. kørsel til Festungsmuseum Reuenthal.

Historiske data

Festung Reuenthal, eller som den oprindelig hed: "Artilleriewerke Reuenthal", blev opført 1937/38 og overleveret til det schweiziske forsvar i april 1939.

Med sine to 7,5 cm kanoner M. 1938 L 30 som hovedbevæbning, havde fæstningen i tilfælde af krig til opgave at forhindre en tysk rhinovergang i området ved dæmningen Albruk-Dogern, en dæmning som ligger 4 km vest for Waldshut.

Befæstningen var bemanded i hele perioden 1939-1945. Oprindeligt var værket indrettet til en besætning på 90 "Wehrmänner", men i perioden frem til juni 1944 var antallet forøget til 159 mand.

Efter Anden Verdenskrig mistede Festung Reuenthal, som følge af den hurtige udvikling inden for militærteknik og -taktik efterhånden sin betydning og i 1979 blev begge piecer demonteret.

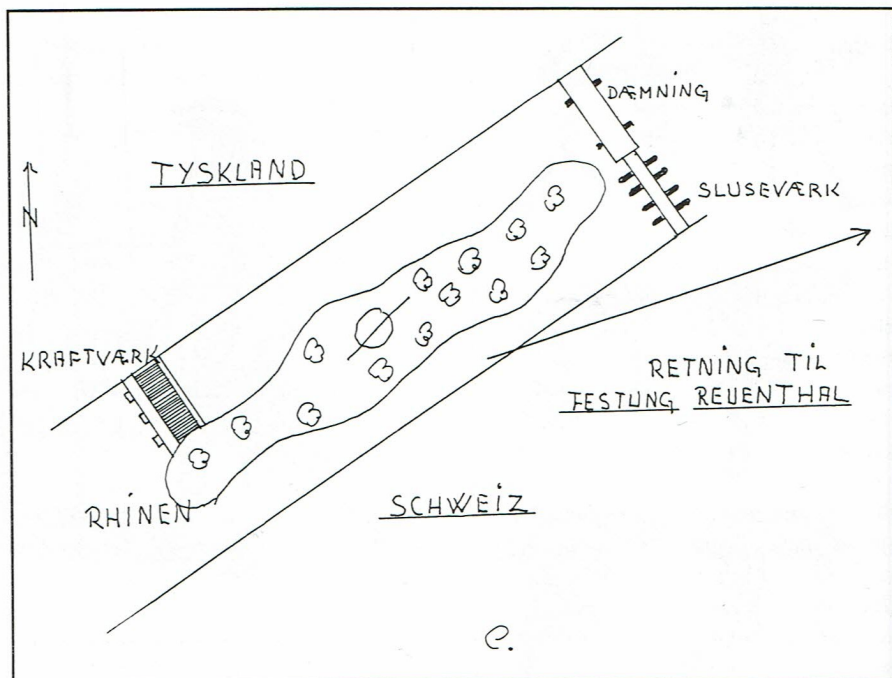
I sommeren 1988 blev det endeligt besluttet, at anlægget kun havde historisk betydning, og det blev herefter overdraget til Reuenthal Kommune som ejendom. Man oprettede en forening kaldet "Der Verein Festungsmuseum Reuenthal", og satte sig som mål, at istandsætte anlægget således, at det kunne fremtræde i sin oprindelige skikkelse med begge kanoner på plads i stillingerne.

Nogle rum blev indrettet som museum for den udrustning og bevæbning, som den schweiziske hær var udstyret med i perioden omkring Anden Verdenskrig. Andre rum viser udenlandske styrkers tilsvarende udrustning og våben. Den tyske del er betydelig og omfatter håndskydevåben, udrustning, materiel, uniformer, lette kanoner samt en montre, der indeholder en stor samling våbenog udmærkelsetegn, medaljer og dekorationer.

Det største klenodie er Rommels feltmarskalsstav, som påstås at være ægte - i hvert fald er den imponerende.

Fæstningens historie

Jeg skal på grundlag af det foreliggende materiale forsøge at beskrive anlægget

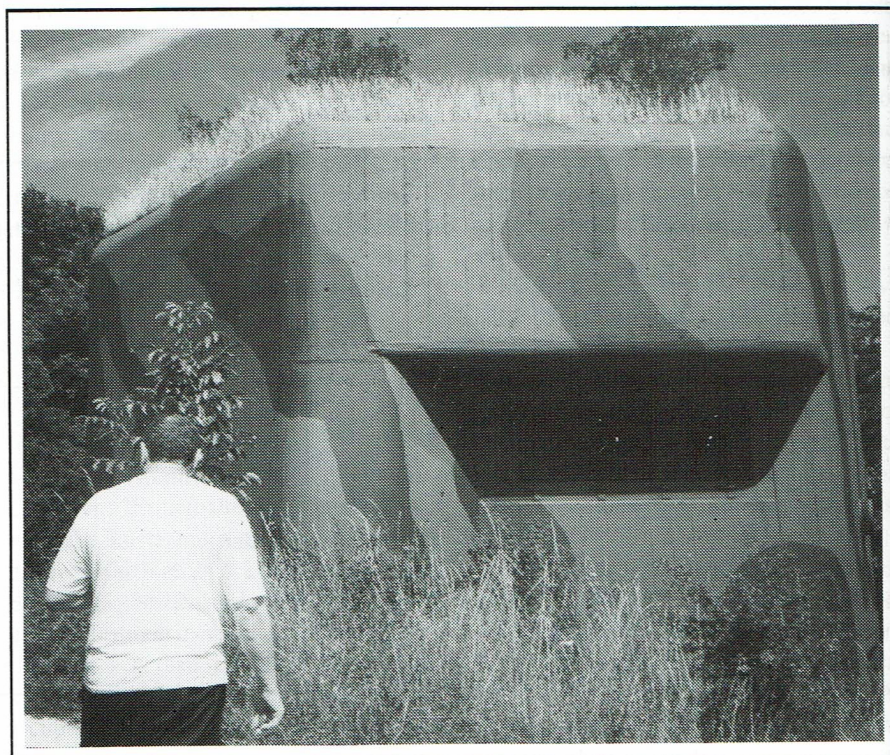

Principskitse over målområdet.

med militære briller anno 1940.

Hovedindgangen er på ydersiden forsynet med en gitterport af lettere konstruktion. 10 m længere inde findes en 8 cm tyk ståldør, hvorfra hovedindgangen strækker sig 210 m vandret ind i bjerget. Gulvet er forsynet med skinner, således at ammunition og materiel kan fremføres på små vogne.

Fra hovedgangen er der adgang til syv rum af varierende størrelse. Disse havde følgende faciliteter: kommandocentral, signalcenter, ammunitionsdepot, materieldepot med værksted, kraftcentral, spiseafsnit og underbringelsesområde. Fra hovedindgangen fører en 287 m lang sidegang frem til nødudgangen, som er forsynet med en ståldør af samme type

Observationsbunker.

som ved hovedindgangen.

Inde fra fæstningen er det muligt at udløse mindre sprængladninger foran panserdørene.

Den beskrevne del af anlægget befinder sig fra 10 til 25 m under jordoverfladen, hvor der i forbindelse med klippen er støbt to kanonstillinger i 1½ m tyk jernbeton. Fra hver stilling fører en trappeskakt 12 m lodret ned til en forbindelse med hovedgangen og gennem disse skakter kan ammunition og materiel hejses op i stillingerne.

Kanonerne er anbragt i faste standardlavetter og udstyret med panoramasigte. Begge har frit skudfelt til målområdet ca. 3 km. mod sydvest.

Til højre og venstre for kanonstillingerne er der opført to observationsbunkere, begge bestykket med tunge maskingeværer beregnet til nærforsvar af anlægget. Fra begge bunkere fører ligeledes trappeskakter ned til anlæggets bund.

Hele anlægget er godt indpasset i terrænet og omgivelserne, camouflagen af kanonstillingerne er fremragende.

Schweiz fra Basel langs Rhinens sydside til Schaffhausen, forstod jeg det bedre.

I den schweiziske forsvarsplan indgår stillingen som et afgørende element i en kæde af fæstningsværker, som i den aktuelle periode må have udgjort en betragtelig fremrykkehindring. Først når man ser hele forsvarsplanen, falder den enkelte brik på plads og giver mening. Således også Festung Reuenthal.

Efterskrift

Efter besøget i museet var min nysgerrighed med hensyn til målområdets militære betydning vakt.

Næste dag kørte jeg på den tyske side af Rhinen frem til dæmningen ved Albruk-Dogern.

På det pågældende sted har floden delt sig med det resultat, at der er dannet en ca. 2 km lang ø. Man har fra tysk side udnyttet dette til at anlægge et vandkraftværk således, at vandmængden mellem øen og den tyske bred udnyttes.

Øst for øen var der tværs over Rhinen anlagt en dæmning og et sluseværk til regulering af vandmængden, senere er anlægget forbedret ved opførelse af et

stedet mulighed for at bruge øen som udgangsstilling, og skulle så under et angreb kun forcere den sydlige gren af floden, der her kun er 1/3 af Rhinens normale bredde på ca. 100 m. Yderligere havde de den fordel, at vandstanden ved den schweiziske bred på dette sted er usædvanlig lav.

Da der har været tale om at forhindre en flodovergang, så tillad mig at afslutte med et citat af Napoleon.

Han skrev den 15. marts 1813 til sin stedsøn Prins Eugène: *"Intet er mere farligt end for alvor at forsøge at forsvare en flod ved at holde bredden overfor fjenden, for i samme øjeblik han har gennemtvunget en overgang, hvilket altid lykkes, finder han sin modstander udstrakt i en tynd forsvarslinie, og derfor ude af stand til at koncentrere sine styrker."*

Hvis man studerer de forskellige felttog i Anden Verdenskrig, må man konstatere, at en flodovergang kan gøres mere eller mindre vanskelig for modparten; men Napoleon havde ret - den lykkes altid!

Det mere praktiske

Den gamle spisesal er indrettet som kantine, hvor man kan købe øl, vin og vand samt pølser m.m. En specialitet er "Festungskaffee" kvikket op med Weinbrand tilsat flødesukker.

I kiosken uden for indgangen er det muligt at købe faglitteratur, postkort, militære objekter for samlere og souvenirs.

Hvis man er i den beskrevne del af Europa og er militærhistorisk interesseret, så er Festungsmuseum Reuenthal bestemt et besøg værd.

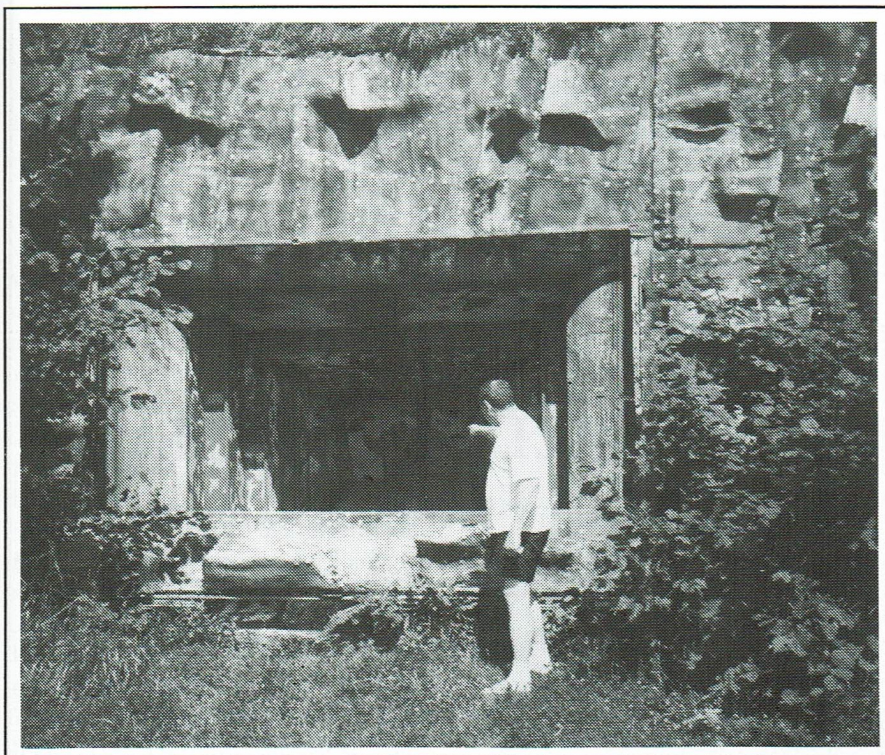
Adresse: Festungsmuseum Reuenthal, Postfach 4293, 8052 Zürich-Birchhof (tlf. 01-301-0616).

SØGES

Da ESCI figurer åbenbart har standset produktionen, efter Revell overtog dem, kan jeg desværre ikke skaffe de figurer, jeg ønsker mig. Så hvis nogen af foreningens medlemmer har nogle eksemplarer liggende af ESCIs moderne NATO og Warschawapagt figurer, vil jeg gerne købe dem.

Jeg er også på udkig efter ESCIs model af den franske FT-17, så prøv at kigge i gemmerne. Naturligvis vil jeg betale en god pris og porto.

Venlig hilsen,
Mads Kofoed, (9716 4120),
Vejenvej 12, 7400 Herning.

Kanonstilling.

Fæstningens betydning

Da jeg i sommeren 1996 besøgte Festungsmuseum Reuenthal, undrede jeg mig i begyndelsen over de store ressourcer, der var anvendt for to små kanoners skyld. Men senere, da jeg så skitser over hele forsvaret af det nordlige

stort vandreservoir.

Ved en eventuel rhinovergang i dette område havde tyskerne flere muligheder.

Tropper og materiel kunne overføres via dæmning og sluseværk, som så kunne fungere som en smal bro.

Havde schweizerne haft held til at sprænge sluseværket, så havde tyskerne i

DANSKE KRIGSSPILSFIGURER FRA 1848 OG 1864

Af Mads Kofoed

Langt om længe er det lykkedes mig at finde figurer i handelen fra disse to krige. Jeg ved, at der fra flere sider tidligere forgæves er forsøgt at gøre tinfigurproducenter interesseret i perioden, men nu er det lykkedes.

Slaget ved Isted

Dette kunne være overskriften på denne nydelige lille serie fra Skotland. Det lykkedes mig at få overtalt Feudal Miniatures til at producere treårskrigsfigurer. For at få de bedst mulige figurer, sendte jeg simpelt hen et eksemplar af Tøjhusmuseets planche med den danske hær 1850.

Producenten har så troligt reproduceret disse figurer, og jeg synes det er lykkedes godt.

Indtil videre er der lavet fire figurer med linieinfanterist, officer, trommeslager og fanebærer. De er fremstillet i traditionel positur, nemlig "advancing". Måske lidt stift, men jeg kan godt lide at mine figurer står ens på basen.

Støbningen er god, og detaljerne er fint aftegnede, ansigterne er også fine med flotte overskæg osv.

Feudal Miniatures næste figurer bliver Fodgarden, også efter ovennævnte planche. Og for at inspirere yderligere, har jeg fremsendt Tøjhusmuseets bog om treårskrigen, i håb om at give inspiration til yderligere produktion af savnede figurer fra perioden.

Firmaet er en énmandsvirksomhed og indehaveren selv en aktiv og passioneret krigsspiller. Af firmaets andre produkter kan nævnes en "Dark Ages" serie med pictur, kelter, vikinger, saksere og irere. Hertil lidt amerikansk borgerkrig og en Sikh-hær fra oprøret 1853.

Personligt ejer jeg en hær af hans østrigere 1859, og den er jeg også yderst tilfreds med.

Jeg vil opfordre læserne til at bestille de nye figurer og støtte det gode initiativ (Særdeles enig, specielt når så mange så længe har sukket efter 1848 figurer. Red.).

Prisen er £1.10 for en pakke med 8 figurer.

Adressen er: Feudal Castings, 15 Quarry Park, Kirriemuir, Angus, Scotland DD8 4DR. (Tlf. 01575-574890).

1864

Også for denne krig er det lykkedes mig at finde nogle figurer frem.

Et amerikansk firma, Rank and File Miniatures, har en storslået serie af 1900-

talsfigurer med østrigere, russere, mecklenburgere, sarder, og hvad hjertet ellers kan begære fra den periode. Faktisk har de et større udvalg end selv Freikorps 15, som ellers har et godt udvalg. (De der tidligere har bestilt figurer fra dette firma, er stødt på problemer med en noget sprød støbning, hvorfor de finere dele knækkede. Dette skulle være løst ved brugen af en bedre legering, men jeg har ikke selv set resultatet. Metallet for både Feudal Castings og Rank and File virker bedre og ikke så sprødt, lige som deres figurer heller ikke havde "flash" eller grater.)

Men til sagen, Rank and File har en serie danske 1864 figurer i 15 mm.

Serien består af: IDA100 infantry defending in tunic and kepi, IDA101 infantry advancing in greatcoat and kepi, IDA24-0 Foot Guards, IDA24-1 Dragoons, IDA12-0 Hussars, IDA 12-1 Lifeguards Cavalry, IAB3-49 41 lb guns og IAB3-50 12 lb guns.

Figurerne var måske lidt af en skuffelse, men der findes ikke andre 1864 figurer.

IDA100, linieinfanteri indeholder 4 fanebærere, 8 officerer og 88 infanterister.

**Søndag d.
20. april
1997**

**Kl. 10 - 17
Entré:
Kr. 20,-**

VANDEL SPORTSHAL

Grindsted - Billund - **VANDEL** - Bredsten - Vejle

Danmarks Internationale Salgsmesse af militaria og antikke våben

På messen vil såvel handlende som private fremvise og sælge danske og udenlandske våben - militaria - medaljer af militær og civil oprindelse samt historisk litteratur omkring disse spændende emner.

Som tidligere vil der på messen være en specialudstilling.
Samlere udstiller "skatte" fra deres private samlinger.

Besøgende er meget velkomne til at medbringe effekter til vurdering hos de handlende.

Messeledelse: tlf./fax 7588 3587

Chakoten deltager med en informations stand, hvor jyske medlemmer vil medvirke for derigennem få flere medlemmer, samt sælge plancher og vore flade figurer.

Uniformen er for så vidt korrekt, men alle bærer de kappen sammenrullet over skulderen, og dette gør dem mindre egnede som danskere. Jeg har i stedet anvendt dem som østrigere 1859 i feltuniform, og her gør de udmærket fyldest. Pris 20 US\$.

IDA101, linieinfanteri i kappe. 4 fanebærere, 8 officerer og 88 menige. Uniformen er korrekt, men de har desværre glemt at tage den sammenrullede kappe af tornystret. Støbningen er for denne serie ikke helt så god som for Feudal Castings, så det giver noget rensarbejde. Pris 20 US\$.

IDA24-0, Fodgarden i stående skydende stilling. God positur, men bukserne er i støvlerne, hvad der giver udseende af posebukser. 24 figurer til 6 US\$.

IDA24-1, dragoner. Udmærket figur med gode detaljer. Uniformen er korrekt, men jeg havde håbet de havde båret

kappe, så de mere svarede til mine forestillinger. 24 figurer for 14 US\$.

IDA12-0, husarer. De bærer pelshue og er dermed ikke korrekte. 24 figurer for 14 US\$.

IDA12-1, Livgarden til Hest. Figurerne er udmærkede med gode detaljer, uniformen er korrekt, men de er i kappe, hvor jeg havde glædet mig til at male dem med kyrads og det hele. 12 figurer for 8 US\$.

IDA3-49 41 lb guns og IBA3-50 12 lb guns. Artilleriet er udmærket, men piecerne var forkerte, idet de har Vaubansk lavét og ikke den fra System 1834. Jeg har påpeget det over for firmaet og de sender nu sådanne lavétter. 12 figurer og 4 kanoner for 6 US\$

Til priserne skal lægges 15% i porto og forsendelse.

I det hele var figurerne lidt af en skuffelse, men jeg havde ikke forventet meget mere. Nu har jeg så sendt dem et

eksemplar af planchen om 1864, og så kan det da være at et og andet bliver ændret. Som helhed er firmaet en guldgrube for alle os der interesserer os for krigen i sidste halvdel af forrige århundrede, så et par svipsere i detaljen hist og her, der er til og bliver rettet med tiden, skal ikke forhindre nogen fra at købe deres figurer.

Figurerne erhvervede jeg gennem firmaet Outland Games, 1061 Bertram Avenue, Dayton, Ohio, 45406 USA. Dette firma har i øvrigt et udmærket gratis katalog over mange andre krigsspilsartikler.

Jeg er nu gået i gang med at lave nogle krigsspilsregler for treårskrigen og spiller i det hele taget gerne perioden, så hvis nogen ønsker et spil og en snak, så er de da inderligt velkomne på besøg her i Herning.

Mit telefonnummer er 9716 4120.

CHAKOT-UDSTILLING ÅBNET MED SALUT

Militærhistorien i modelfigurer: 5.000 soldater i alle størrelser invaderer Herning Museum Af Gorm Christiansen

Hvis den drønende salut i Herning Museumspark søndag den 2. februar opfattes symbolsk, bliver udstillingen "Fra den Lille til den Store Soldat" en bragende succes.

Udstillingen, som er arrangeret af Herning Museum og Chakoten, Dansk Militærhistorisk Selskab, illustrerer Militærhistorien i modelfigurer, hvilket sandelig også sker, der er omkring 5.000 små soldater fra 3 mm op til 200 mm i et halvt hundrede montrer og dioramaer. Der er sjældne figurer fra Mignot og Heyde, Lineol og Britains, ligesom man kan se mange konverterede figurer - især dioramaer og vignetter.

Museet er altså i belejringstilstand, ligesom udstillingen var det ved åbningen, som foretoges af chefen for Prinsens Livregiment, Oberst Jens Christian Lund, der var kommet i Infanteriets smukke gallauniform. Obersten kunne ikke dy sig for elegant at nævne det dobbelte afbud: "Først ville De have haft en af mine kaptajner, som ikke kunne komme, og så min chef, der imidlertid med kort varsel blev kaldt til København, så De må nøjes med mig." Lund refererede med "kaptajnen" til Selskabets protektor, Prins Joachim, og med "Chefen" til Generalmajor Gustav Grüner, Hærens Operative Kommando.

Som udstillingskomitéens formand takkede Johan F. Hansen Herning Museums inspektør, Søren Toftgaard

Oberst Jens Christian Lund åbner udstillingen.

Poulsen, for hans "store indsats uden hvilken, det hele ikke var blevet til noget".

- Selve udstillingen, fortsatte Johan F. Hansen, er her jo, så vor ungdom i visuel form kan få indtryk af vor fortid. Der skal en del til for at hamle op med fjernsynet, men jeg håber, at vi via vore store og små figurer har skabt en ny indgang til vor

historie, der nu i mange år ligesom har været glemt i vort skolesystem".

"Fra den Lille til den Store Soldat" omfatter styrker anført af de ægyptiske faraoer, nubiske slagscener, romerske legionærer og stridsvogne. Selvfølgelig er der danske vikinger med ringbrynje, skjold og sværd. Der er ligeledes danske

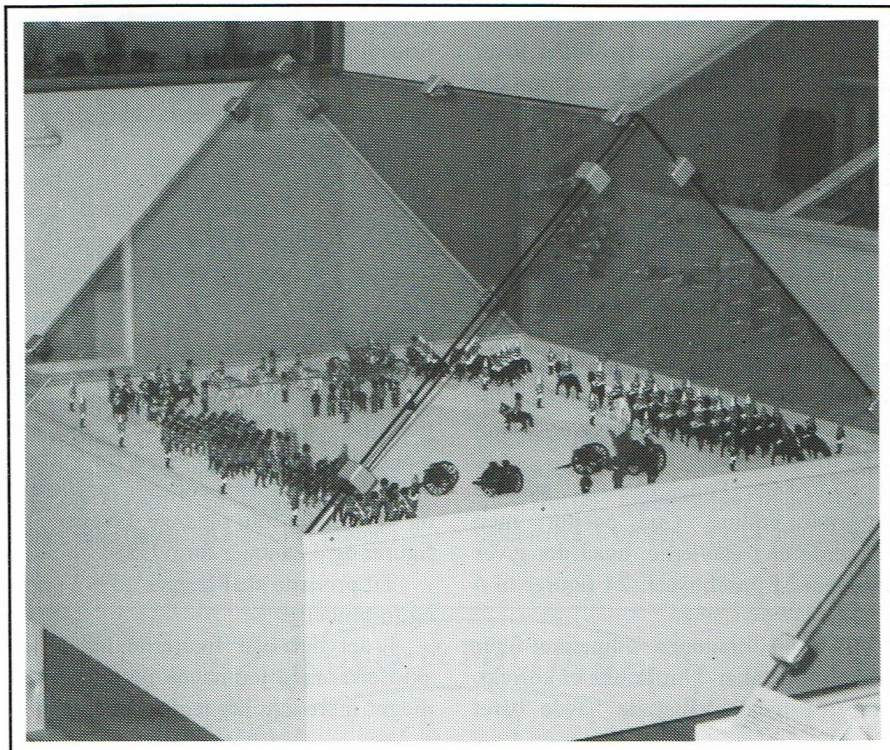
hærenheder på vej mod de forræderiske Ditmarskerbønder, svenskere i stormløb mod Københavns volde, de sejrige danske styrker fra 1848 og de slagte ditto fra 1864, britiske imperietropper i Indien, franske soldater og officerer fra Napoleonstiden og de tilsvarende russiske fra Zarens enorme hære, prøjsiske husarer og danske gardere. Fra dette århundrede er der talrige enheder overdådigt udstyret med materiel af alle slags, tanks, kanoner, kampvogne osv. Slagscenerne bølger frem og tilbage på vestfronten, østfronten, ørkenkrigen i Sahara og vinterkrigen i Finland. Der ekserceres og stilles til parade til ære for selveste Queen Elizabeth, og Adolf Hitler modtager Mussolini foran rigskancelliet i Berlin.

Det var så de små soldater. De store er voksmannequiner iklædt autentiske 18- og 1900-talsuniformer fra bl.a. Den Kgl. Livgarde, Gardehusarregimentet og Dragonregimentet i livagtige stillinger - f.eks. bænket med "Mett Kølwrøe med strikhose" fra St. Steensen Blichers sang Mads Doss. Det hele foregår jo i Hedens Hovedstad.

I museets forhal tager en MP-sergent fra Flyvevåbnet imod vis-à-vis en 9. april infanterist i den håbløst forældede sorte kappe. Han sidder på sin Nimbus med maskingeværet monteret på motorcyklens højre side.

Ud over de flotte figurer og smukt opbyggede dioramascener vises videofilmene "Tinge-linge-later" og "Fort West" som viser, hvorledes tinfigurer bliver støbt og bemalet.

Arrangementet - det hidtil største i sin art vest for Storebælt - har foreløbig haft

Billede fra udstillingen.

et heldigt udfald: - allerede inden skolernes vinterferie måtte museet rekvirere nye forsyninger fra Selskabets beholdning af dets blad og andre tryksager.

Krigsspillet facetter vises over 4 søndage af Mads Koefoed, Jesper Asmussen, en lokal Herning-gruppe under Henrik Hansen og senere en Århus-gruppe.

Primus motor fra Chakoten for opbygningen af udstillingen og dens organisation har selvfølgelig vor

energiske og initiativrige Johan F. været, men selv han kan jo ikke klare det hele på egen hånd, hvorfor der også skal lyde en varm tak til J. Sjöberg, P. Plaskett, O. Bruun, I. Schmidt, samt malerne P.M. Cederdorff og G. Permeti for at få udstillingen på benene.

Udstillingen er åben til og med den 20. april tirsdag-fredag 10-17, lørdag-søndag 11-17, mandag lukket. Herning Museum, Museumsgade 32 (ti minutters gang fra Banegården) tlf. 9712 3266.

SIDEN SIDST

7. december 1996, det blev et velbesøgt julemøde, hvor 52 - medlemmer og familier - fik en meget hyggelig aften. Figurkonkurrencen havde tiltrukket mange numre i de fleste kategorier, omend interessen for flade figurer viste sig at være begrænset. Konkurrence-resultatet nåede at blive bragt i nummer 4/1996.

Aftenen bød ikke mindst på en god og meget populær buffet, som næsten blev spist op. Der var sørget for juletræ, smuk julepyntning og diverse præmier, og et lille anvisningssalg berigede medlemmerne med nye ting. Ole Holmstrøm havde lagt mange kræfter i forberedelsen til julemødet, og der var stor opmærksomhed også om de figurposer, som han havde pakket, og hvor alle "fik ben at gå

på".

Bestyrelsen havde denne gang lagt vægt på så at sige at "styre" underholdningen mindst muligt; og det viste sig at være meget givtigt, at talen og hyggen kunne folde sig mest muligt ud ved bordene mellem medlemmerne og deres familier - en god idé at fortsætte med det!

8. januar 1997, var der forsamlet ca. 30 medlemmer, som ville høre, hvad Johan F. Hansen kunne orientere om i forbindelse med de 2 udstillinger, som han med stor energi har aftalt, og med kun få hjælpere har fået igang.

Til udstillingerne har Johan F. haft travlt med at fare land og rige rundt for at låne forskellige former for tinfigurer og andre "soldater" til udstillingerne, som vi håber

vil skabe interesse for vore interesser og yderligere medlemstilgang.

Ud over figurer er det lykkedes at få samlet og lånt uniformer og tilbehør fra museer, hvorved der kan trækkes en direkte "linie" til de små figurer i montrene. Genstandene til udstillingen er bl.a. udlånt fra Brønshøj Museum, Tøjhusmuseet, Hjemmeværnsmuseet i Frøslev, Hjemmeværnets Historiske Materiel Udstilling, Museet på Flyvestation Karup, Den Gamle Vagt på Ryes Kaserne i Fredericia og fra Arbejdsgruppen 9. April.

Ligeledes udstilles en samling på 15 stk. A3 fanebilleder fra gamle danske regimenter, specielt med tilknytning til Jylland og Slevig-Holsten. Vi håber på et godt resultat af alle disse anstrengelser.

Når udstillingen i Herning (2. februar - 20 april), "Fra den lille til den store soldat", er slut, flyttes den til Anneberg-Samlingerne ved Nykøbing Sj., hvor der er åbning 2. maj af udstillingen "Krig og Kærlighed".

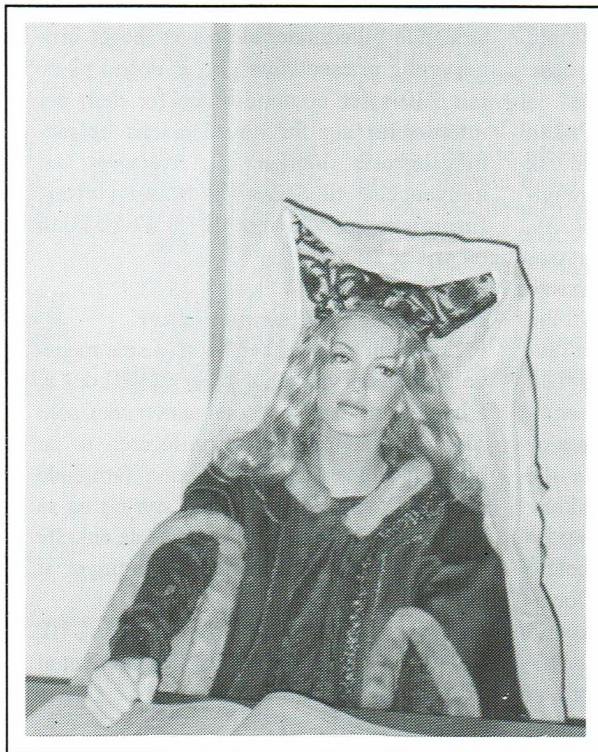
Der blev også tid til de almindelige foreningsaktiviteter, hvor både tinfigurer og andet tilhørende blev fremlagt på bordene, diskuteret og kommenteret. Også dronning Margrethe I var mødt op i fuldt skrud, og udtrykte sin glæde ved at kunne være trækplaster til dragtuddstillingen på Anneberg.

En aften med en virkelig god stemning, så vi sluttede først kl. ca. 22.30.

5. februar 1997, handlede om "Spaniolerne i Danmark 1808", et historisk interessant emne, som Johannes Christensen med stor entusiasme og til stor moro for de ca. 30 fremmødte berettede særdeles levende om. Man forstod, at spanierne blev modtaget med stor sympati og åbne arme af den danske befolkning - i modsætning til de franske regimenter, som samtidig kom til Danmark.

De dansk-spanske relationer var så gode, at en hel del danske familier den dag i dag af udseende stadig bærer tydeligt præg af

begivenhederne. Over et par hundrede mangel på skibe.

"Hendes Majestæt Margrethe I. bærer Chakoten med sit besøg Anno 1997."

spaniolere forblev i Danmark efter 1808. Også de hjælpetropper, som nåede til Sjælland under forberedelserne til en invasion af Sverige blev omtalt, invasionen blev dog aldrig til noget, dels på grund af spaniernes mytteri og dels

Ikke første gang en af Napoleons planer kuldkastedes på grund af mangel på tonnager. Således forhindrede hans invasion af England efter tabet af den spansk-franske flåde ved Trafalgar, og dernæst var englænderne hurtige i 1807 til at tage den danske flåde før kejseren til egne formål kunne sætte sig i besiddelse af den.

1807 mistede vi således 73 skibe med et mandskab på ca. 7.000 mand, som alle bragtes med til England, hvor mandskabet måtte henslæbe tiden i den berygtede "prison", under forhold, der kan sammenlignes med de senere så berygtede tyske koncentrationslejre, hvorfra også kun få vendte levende tilbage.

Ud over vor flåde mistede vi i årene 1807-1814 omkring 1400 handelsskibe, som alle blev opbragt og mandskabet interneret, hvorved Danmark lammedes økonomisk.

Frederik 6 havde i det hele taget en svær tid, men som et gammelt kinesisk ordsprog siger: "Det er

aldrig rart at leve i historisk interessante tider."

Det var et meget morsomt foredrag fyldt med mange anekdoter og krydret med Johannes Christensens personlige iagttagelser. Et meget flot foredrag som blev holdt endog uden manuskript.

NYHEDER

Nyt figurkatalog

Det østrigske tidsskrift "1683. Gesellschaft der Freunde und Sammler Kulturhistorischer Figuren", som vi udveksler blad med, har annonceret et nyt illustreret katalog over flade kulturhistoriske tinfigurer fra Wolf-Peter Sander og Hermann Freiberg, Spitzwegstrasse 1, D-84453 Mühldorf, tlf. 379789. Det omfatter antikken, middelalderen, 30-årskrigen, Napoleonstiden, vitrinefigurer og tilbehør. Det er på 20 sider og koster 3 DM + porto.

I Wien finder man iøvrigt et godt udbud af flade tinfigurer hos Fachgeschäft Richard Böhm, Schulerstrasse 7, A-1010 Wien, tlf. 5123240 - blandt andet Ochel og Scheibert.

TINSOLDATEN
MILITARY-ANTIQUE
 Niels Ebbesensgade 4
 9000 Aalborg
 Tlf. 9813 0177

TINSOLDATER
 LEGO
 LINEOL
 GL. LEGETØJ
 MILITARIA
 ORDNER
 MEDALJER

Åbningstid:
 Mandag, Torsdag og Fredag 13.30 - 17.00
 Lørdag 10.00 - 12.30

FORHANDLING AF TRADITION
 Ring og spørg!

Nyheder 1997 fra GO international

Golberg, Christian-Rohlf-Weg 11, D-24568 Kaltenkirchen fortsætter sin serie af små hefter med oplysninger om uniformer, faner, ordre des batailles og andet nyttigt. Vægten ligger på 1700-1714 og 1800-1814, men i 1997 udkommer f.eks. et hæfte om "Die Schlacht an der Dessauer Elbbrücke 1625".

Af nye flade 30 mm for 1997 kan nævnes keltere, skytiske ryttere, romersk infanteri, flere figurer for Burgund-Tannenberg, spansk-fransk infanteri 1700-1725, spansk muldyrskolonne og oksetrukkent tross 1700-1815, samt Ludvig 14s generalstab 1674-1725. Prøjsisk artilleri 1756-62. Fra Napoleonstiden østrigsk infanteri med raupehjelme, engelske tunge og lette dragoner, prøjsisk divisionsstabskvarter 1814, westfalske cheveaulegers, saksiske cheveaulegers og franske kyrasserer - de sidste 3 grupper alle i trav. Civilfigurerne udvides med folkeliv på isen 1600-1700, jublende befolkning fra Napoleonstiden, og 1700-1780 med hele 4 serier - slotskoncert, audiens, Rosenkavaleren og dele til opbygning af en barockpark.

Såfremt man har ønsker - også enkeltfigurer - fra Golbergs righoldige repertoire af egne og fremmede fabrikater, hvortil nu også hører de berømte Gottsteinserier, og samtidig ønsker at spare den stadig højere tyske porto, så tilbyder Golberg at tage de ønskede figurer med Kulmbach, såfremt man blot afgiver sin ordre i tide.

Ny bog om Københavns befæstning

I anledning af kulturbyåret har Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen udgivet bogen "Guide til Københavns Befæstning. 900 års befæstningshistorie". Værket er inddelt i de 3 hovedafsnit: Midtalderbefæstningerne 1100-1600 af Bi Skaarup, De bastionære fæstninger 1600-

1870 af Bjørn Westerbeck Dahl og Betonfæstningen 1858-1996 af Peter Thorning Christensen. Hvert af hovedafsnitene afsluttes med et befæstningsleksikon for den pågældende periode.

Kombinationen af en kvalificeret tekst, et strålende billedmateriale og en meget brugervenlig præsentation gør, at bogen på de ialt 239 sider er uundværlig for den, der interesserer sig for hovedstadens befæstningshistorie. Værket kan erhverves ved henvendelse til Skov- og Naturstyrelsen, Informationsafdelingen, tlf. 39 47 20 00 til en pris af 200,- kr.

Den danske hærs ærmemærker

F. Løvschall har atter begået et af sine meget velfunderede værker. Her er det III.del af arbejdet om danske ærmemærker, der som så mange andre dele af uniformen er en blanding af udenlandsk inspiration, famlende danske forsøg på overordnet styring og så det egentlig livgivende element - de enkelte enheders særdeles personlige tolkninger af fænomenet.

F. Løvschall: "Hærens Ærmemærker", III. del. Ca. 200 sider, ill. Pris kr. 25,- Udgivet af og til salg gennem Det Kongelige Garnisonsbibliotek.

OBS!

Dette nummer af Chakoten er beklageligvis stærkt forsinket og skyldes alene, at redaktøren i januar faldt og brækkede benet.

København - Tøjhusmuseets Foredragssal, Frederiksholms Kanal 29

Lørdag 5. april

13.00: Børs i Tøjhusmuseets Foredragssal.

15.00: Generalforsamling i Tøjhusmuseets Foredragssal.

Onsdag 7. maj

19.30: Det danske Rigsvåben og Kongevåben. Med udgangspunkt i sin bog viser foredragsholderen lysbilleder og fortæller om våbenenes oprindelse, udvikling og anvendelse. Foredrag ved Erling Svane.

Onsdag 4. juni

19.30: Den 21. tyske panserdivision under invasionsdagene i juni 1944 - kommandoforhold og forberedelsesgrad. Foredrag ved Claus Løvgreen.

Fredericia - Ryes Kaserne, Treldevej 110

Onsdag den 9. april, Onsdag den 14. maj medlemsmøde fra kl. 19.30.

Chakoten udkommer 4 gange årligt og udgives af Dansk Militærhistorisk Selskab.

Abonnement tegnes ved indmeldelse i Selskabet.

Kontingent for 1997, kr. 225.-

Girokonto 6554873

Selskabets Protektor

Hans Kongelige Højhed
Prins Joachim.

Selskabets Præsident

Hans Chr. Wolter
Violvej 36, 3500 Værløse
Tlf. 4248 4342

Redaktionens adresse

T. Snorrason
Drosselvej 31,
2000 Frederiksberg
Tlf. 31868090

Tidsfrister for artikler

Udgivelse	Deadline
Marts	15. februar
Juni	15. maj
September	15. august
December	15. november

Tryk:

PE Offset og Reklame
Tømmervej 9, 6800 Varde
© CHAKOTEN 1997
ISSN 0901-4799

Forside:

Viser Kurfyrst Max Emanuel af Bayern (ca. 1719), "Der Blaue König", således kaldt, fordi hans infanteri var klædt i kornblå kjoler. Tegnet af A. Hoffmann, München 1909. Uniformen er fuldt dækkende for en højere dansk officer 1700-1720.

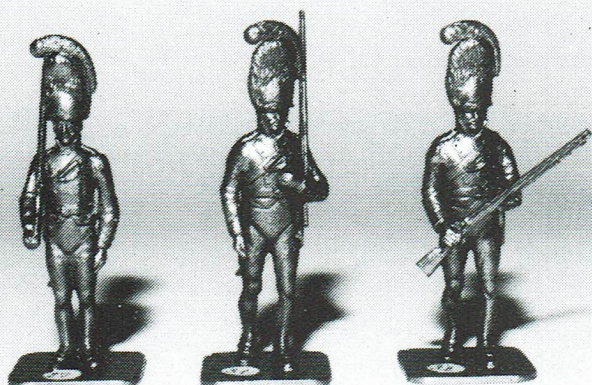
Bagside:

Viser to tyske pragtopstillinger med flade 30 mm figurer fra slaget ved Raphia 217 f.Kr. Dioramaet er fremstillet af Burghard Eckenberger (Se "Chakoten" 3/1996, p.90) og udstilledes på KLIOs tinfigurudstilling i Hannover 1996.

Vedagt:

Dette nummer er vedlagt en indholdsfortegnelse for Chakoten dækkende de sidste 20 år. Den er udfærdiget af Gorm Christiansen, som hermed takkes varmt for det meget store arbejde og slid en sådan udarbejdelse altid er.

MODEL & HOBBY

De danskproducerede *HH-MODEL-FIGURES*, som har over 30 danske 54 mm figurtyper på programmet fra 1500-tallet og Napoleons-perioden, udvider "repertoiret" med 7 nye Grenaderer af Linieinfanteriet 1803-07.

- Nr.26-Stående officer
- nr.27-Stående menig m/gevær ved skulder
- nr.28-Stående menig m/gevær i hvil
- nr.29-Gående officer
- nr.30-Gående menig m/gevær ved skulder
- nr.31-Gående menig m/gevær
- nr.32-Gående menig m/gevær advance.

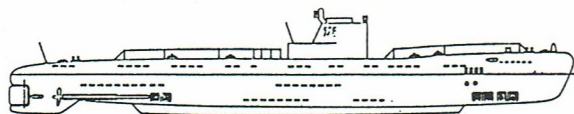
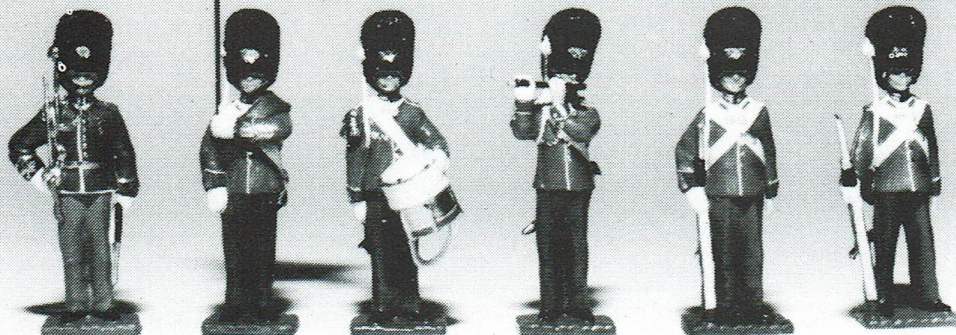
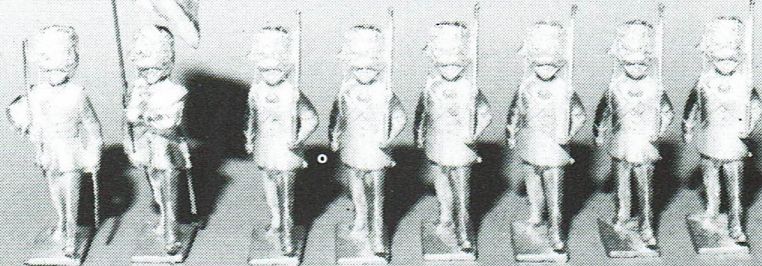
Farvebeskrivelse medfølger-pr.fig. kr.65,-

54 MM SERIEN AF LIVGARDEN fås både i blå og rød galla, desuden vagt, gående og stående i kappe. - Skilderhus i metal.

Priser fra kr. 38,- pr. figur. - Fortegnelse udleveres. -

SERIEN AF 40 MM "TOY-SOLDIERS" byder på dette "arrangement" bestående af Dansk Livgarde marcherende med officer fanebærer samt 6 menige + farvebeskrivelse rød galla. Incl. lille profilfundament kr.200,-

U-båd whiskey-class

længde 60 cm - byggesæt til semi-skalamodel.
En morsom udfordring for de fingernemme.

kr. 50,- så længe lager haves!

ET **STÆRKT**
TILBUD
PÅ **SEKUND**
-LIM

3 typer/3 hastigheder
k2. - k20 - k200

20 GRAM
KUN kr. 35.-

pr. flaske

Model og Hobby aps.

Frederiksborggade 23 - DK 1360 København K
(nær det gamle Grønttorv/Israels Plads)
Telf. & Fax 33 14 30 10 - GIRO 30 735 21
Forretningstid: 13 - 17. Lørdag 10 - 12
ONSDAG LUKKET

POSTBESØRGET BLAD

00900 KHC

51314

Adresseændringer meddeles til:

Søren Juul
Agnetevej 2
2800 Lyngby

